

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З
ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ
ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ**

Методичні рекомендації

Київ 2024

УДК 343.85 : 343.74](072)
П -834

Авторський колектив:

Бедриківський В.В., кандидат юридичних наук, заслужений юрист України (Національна академія внутрішніх справ) **Кушнір С. С.**, (Національне антикорупційне бюро України), **Бурак М.В.**, кандидат юридичних наук (Національна академія внутрішніх справ), **Пархоменко О.О.**, (Адвокатське об'єднання «Віс пробітас»)

Рецензенти:

Шевчишен А.В. - заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України - начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Стрельбицький М.П. - провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту №1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 24 липня 2024 року (протокол № 7)

П- 834 Протидія злочинам, пов'язаним з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації [Текст] : метод. рек. / [Бедриківський В.В., Кушнір С.С., Бурак М.В, Пархоменко О. О.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 70 с.

У методичних рекомендаціях розкрито кримінально-правову та криміналістичну характеристику протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Визначено напрями попередження та виявлення досліджуваного злочину. Розглянуто особливості проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Адресовані практичним працівникам правоохоронних органів, науково-педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти, а також тим, хто досліджує проблеми протидії злочинам у сфері господарської діяльності.

УДК 343.85 : 343.74](072)

© В. В. Бедриківський, С. С. Кушнір, М. В. Бурак,
О. О. Пархоменко, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИПРАВНОГО ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	7
1.1. Кримінально-правова характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.....	7
1.2. Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.....	15
1.2.1. Способи вчинення злочину.....	16
1.2.2. Особа злочинця.....	26
1.2.3. Особа потерпілого.....	29
1.2.4. Час і місце вчинення злочину.....	30
1.2.5. Сліди вчинення злочину.....	32
РОЗДІЛ 2. ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	34
2.1. Попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	34
2.2. Виявлення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	36
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ.....	38
3.1. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	38
3.2. Особливості призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	48
3.3. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БЕБ	Бюро економічної безпеки України
ВРУ	Верховна Рада України
ВС	Верховний Суд
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄДР	Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	Конституційний Суд України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	негласні (слідчі) розшукові дії
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшуковий захід
СРД	слідчі (розшукові) дії
ст.	стаття
ст. ст.	статті
ч.	частина
п.	пункт

ВСТУП

Стаття 42 Конституції України гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а стаття 6 Господарського кодексу України закріплює загальні принципи господарювання. Однак ці декларативні норми значною мірою нівелюються. Зокрема через стрімкий розвиток економіки, банківської системи, комп'ютеризації та діджиталізації, впровадження іноземних інвестицій, високий рівень корупції в державі, а також деякі законодавчі зміни тощо, злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання та земель стають більш поширеними та прихованими.

Поряд із зовнішніми факторами, які дестабілізують нашу державу ззовні, існує ряд внутрішніх, які негативно впливають на розвиток України зсередини. Перелік таких факторів можна визначити, орієнтуючись на програмні документи, які декларують цілі нашої держави. У цьому контексті слід звернути увагу на Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, у якій вказано, що «необхідним є загальне покращення середовища для ведення бізнесу, особливо в частині правосуддя, захисту від незаконних дій правоохоронних органів, рейдерства, спрощення і здешевлення ведення бізнесу»¹.

З моменту російського вторгнення в Україну та введення правового режиму воєнного стану, з'явилися нові ризики, на які необхідно реагувати належним чином з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Зокрема є ризики вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, шляхом примусового відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних сил України чи територіальної оборони у «співпраці» з військовою адміністрацією. Таку процедуру встановлено Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. № 4765-VI².

Впродовж 2020-2024 років спостерігається погіршення стану виявлення та розслідування кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Так, у 2020 р. обліковано 90 кримінальних проваджень, жодна не скерована до суду, у 2021 р. обліковано 70 злочинів, передбачених ст. 206² КК України, і тільки 5 кримінальних проваджень направлені до суду з обвинувальним актом; у 2022 р. обліковано 15 таких злочинів, до суду не направлено жодного; у 2023 р. - 56 та 6, відповідно, за січень-вересень 2024 р. - 25 та 2³.

Наведене вказує про низький рівень протидії злочинам, пов'язаним з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

¹ Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

² Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

³ Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Сайт офісу Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Відтак одним із заходів, спрямованих на вирішення проблеми зі створення системи інструментів, які дадуть змогу ефективно виявляти та розслідувати факти протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, притягувати до відповідальності осіб, причетних до вчинення таких діянь, є підготовка методичних матеріалів з цих питань для працівників органів кримінальної юстиції. Очевидним є те, що центральне місце в них повинні займати науково обґрунтовані методичні рекомендації з протидії злочинам, пов'язаним з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації¹.

¹ Кушнір С. С. Новели антирейдерського законодавства в умовах воєнного стану. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 199-203.

РОЗДІЛ 1. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОТИПРАВНОГО ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. Кримінально-правова характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації

Стаття 206². Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації

1. Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації, -

карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років.

3. Ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища або якщо вони заподіяли велику шкоду чи спричинили інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка. Матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян¹.

Об'єкт протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 206² КК, залежно від того, на що спрямоване посягання, є:

1) правомірна господарська діяльність підприємств, установ, організацій у частині закріпленого правового режиму майна, належного цим юридичним особам на законних підставах;

2) корпоративні права фізичних або юридичних осіб.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2493>

Підприємства, установи та організації охоплюються поняттям «юридична особа», а сучасне цивільне та господарське законодавство, відійшовши від вжитої у ст. 206-2 морально застарілої тріади, використовує такі терміни, як фізична особа, юридична особа, суб'єкт господарювання тощо.

Додатковими обов'язковими об'єктами злочину є власність і встановлений порядок документообігу, а такими ж об'єктами кваліфікованих різновидів злочину (ч. 2, ч. 3 ст. 206²) – фізична і психічна недоторканність особи, її здоров'я, порядок виконання покладених на службову особу повноважень¹.

Предметом злочину є: 1) майно підприємства, установи, організації; 2) частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів, членів юридичної особи.

Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому ГК та іншими законами.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки. Залежно від форм власності можуть діяти такі види підприємств: приватне; колективної власності; комунальне; державне; засноване на змішаній формі власності; спільне комунальне. В Україні можуть діяти й інші види підприємств, передбачені законом. Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу підприємства поділяються на унітарні та корпоративні².

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства. Джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому порядку; інші джерела, не заборонені законодавством.

Майном підприємства, установи, організації визнається будь-яке майно (включаючи грошові кошти), яке належить юридичній особі на законних підставах.

Залежно від економічної форми, якої майно підприємства набуває у процесі господарської діяльності, воно поділяється на:

1) основні фонди – будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар, господарський інвентар та інше

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів;

2) оборотні засоби – сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів;

3) кошти у складі майна суб'єктів господарювання – гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства;

4) товари у складі майна суб'єктів господарювання – вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги;

5) цінні папери¹.

Зважаючи на місце розташування ст. 206² в системі Особливої частини КК, предметом передбаченого нею злочину в основному є майно суб'єктів господарювання; проте, це може бути і майно інших юридичних осіб (причому не лише приватного права). Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності, право господарського відання та право оперативного управління, але господарська діяльність може здійснюватися на основі й інших речових прав (зокрема, право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій) або зобов'язальних прав (оренда, заклад, іпотека тощо).

Крім майна підприємств, установ, організацій, у диспозиції ч. 1 ст. 206² КК фігурують частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів і членів. З погляду ЦК і ГК учасники, акціонери і члени юридичних осіб є власниками юридичної особи².

Частка (пай) засновника, учасника, акціонера – це ступінь участі фізичної або юридичної особи у статутному капіталі юридичної особи, яка виражається у долях або відсотках.

Пай є свідченням членства і права участі в управлінні, часткою, що вноситься до спільної справи окремим учасником. Від величини паю залежить дохід, дивіденди, що їх отримують пайовики, і частини майна чи коштів, на які вони мають право у разі ліквідації підприємства. Із пайових внесків формується пайовий фонд підприємства. Водночас на практиці термін «пай» у контексті позначення частки особи в статутному капіталі суб'єкта господарювання майже не використовується. Пай традиційно асоціюється з земельними правовідносинами, означаючи право на земельну частку.

Учасник (член) юридичної особи – це фізична або юридична особа, яка має частку у статутному капіталі юридичної особи, яка обумовлює виникнення у неї корпоративних прав (це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні), що включають правомочності на участь особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. – К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

(дивідендів) та активів у разі ліквідації організації, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами).

Засновник юридичної особи – це учасник юридичної особи, який брав участь у формуванні первинного статутного капіталу юридичної особи. Засновниками є ті фізичні або юридичні особи, які об'єднали своє майно для досягнення певної мети за рахунок цього майна. Зазначені особи розробляють установчі документи юридичної особи, які підписуються всіма учасниками (засновниками), вчиняють інші дії, спрямовані на створення юридичної особи. На стадії створення юридичної особи жодних учасників немає, адже поняття учасника господарського товариства пов'язане зі створеною (zareєстрованою) юридичною особою; до моменту державної реєстрації дії вчиняють саме засновники¹.

Акціонер юридичної особи – це учасник господарського товариства, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

Використане у ч. 1 ст. 206² КК застереження «у тому числі частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів чи членів» з погляду регулятивного законодавства, яке закріплює відокремленість майна юридичної особи, є некоректним, адже з цього застереження випливає, ніби частки власників (засновників) юридичної особи є її власністю. Насправді майном юридичної особи є не частки (у т. ч. акції або паї) її власників (засновників), а майно, яке вони передали у статутний фонд юридичної особи, зокрема, під час її утворення (кошти, будівлі, споруди, техніка, обладнання, нематеріальні активи тощо). Причому після цієї передачі відповідне майно стає власністю юридичної особи; особи ж, які брали участь у формуванні її статутного фонду, вважаються власниками не переданого ними майна, а майна всієї юридичної особи з урахуванням співвідношення, існуючого між внесками засновників на момент утворення юридичної особи. Це співвідношення відображається у частках (у т. ч. акціях або паях), які, своєю чергою, є специфічним різновидом майна – корпоративними правами. Тому, наприклад, у випадку продажу своїх акцій власник втрачає корпоративні права, однак майно підприємства залишається незмінним (відбувається зміна складу учасників юридичної особи). Відповідно, слова «у тому числі» є зайвими у ч. 1 ст. 206² КК².

Об'єктивна сторона протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. З об'єктивної сторони злочин характеризується:

1) дією у вигляді протиправного заволодіння майном юридичної особи або часткою її власника шляхом вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки або штапу;

2) наслідками, у т. ч. залежно від розмірів яких диференційовано кримінальну відповідальність за злочин;

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

² Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка.– К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

3) причинним зв'язком між дією і наслідками (матеріальний склад).

Специфіка способу скоєння злочину (шляхом вчинення вказаних правочинів) та особливості деяких видів майна, що є його предметом, вказують на те, що під заволодінням майном із погляду кваліфікації за ст. 206-2 слід розуміти як отримання у фактичне володіння речей, належних юридичній особі або її учаснику, так і (головним чином) набуття речових або зобов'язальних прав на майно юридичної особи або її власника.

Заволодіння, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 206² КК, передбачає активну поведінку (дію) – вилучення майна підприємства, установи, організації з володіння, розпорядження, користування власника або особи, якій воно ввірене на законній підставі, на користь винного або інших осіб і збагачення його або інших осіб за рахунок цього майна.

Заволодіння має бути протиправним. Це означає, що суб'єкт не має права на це майно, оскільки воно для нього є чужим. Ознака протиправності свідчить про те, що винний не має ні дійсного, ні уявного права на заволодіння цим майном. Він усвідомлює, що це майно чуже, що воно йому не належить і він захоплює його протиправно. Таке заволодіння має бути безоплатним, тобто майно не повертається, не оплачується, не відшкодовується власнику еквівалент його вартості¹.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони досліджуваного злочину є настання злочинних наслідків – зменшення майна власника і збагачення за його рахунок злодія, тобто обов'язковою об'єктивною ознакою заволодіння майном підприємства, установи, організації є заподіяння майнової шкоди власникові.

Не можуть кваліфікуватися як вказане заволодіння дії особи, яка має право на отримання певного майна, але порушує встановлений порядок його передачі – отримання.

Заволодіння майном підприємства, установи, організації визнається неоплатним, якщо воно не було оплачене зовсім або була оплачена лише його частина чи оплата була значно нижчою від його дійсної вартості. Коли була оплачена частина привласненого майна, то предметом цього злочину визнається неоплачена частина.

Заволодіння майном підприємства, установи, організації вважається закінченим з моменту заподіяння майнової шкоди власнику, тобто з того моменту, коли власник втрачає можливість володіти, користуватися та розпоряджатися вказаним майном.

Доки можливість використати майно, розпорядитися ним не настала, суб'єкт не може вважати, що він уже виконав усі дії, необхідні для досягнення наслідків – збагатити за рахунок майна підприємства, установи, організації, яким він заволодіває.

Якщо ці наслідки не настали за обставин від винного незалежних, то його дії кваліфікуються як замах на злочин за відповідними частинами ст.ст. 15 і

¹ Грищенко Н.М. Окремі об'єктивні ознаки протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 238-244.

206² КК. Якщо особа вчинила замах на протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації і від завершення злочину добровільно відмовилася, то вона не підлягає відповідальності за замах на таке заволодіння.

З урахуванням усіх розглянутих ознак протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації може бути визначено як протиправне, корисливе і неоплатне заволодіння майном підприємства, установи, організації з метою звернути його у свою власність і стати його фактичним володарем.

Між вказаним заволодінням та майновою шкодою власника підприємства, установи, організації повинен бути необхідний причинно-наслідковий зв'язок, тобто така шкода спричинена саме заволодінням, а не іншими діями чи обставинами.

Правочини можуть бути як односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність), так і дво або багатосторонніми. Це різноманітні договори – купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення, про сумісну діяльність тощо. Під вчиненням правочину у ст. 206² КК слід розуміти як його вчинення винуватою особою, так і забезпечення (організацію) нею вчинення такого правочину іншими особами¹.

Наприклад, під час укладання договору купівлі-продажу пакету акцій акціонерного товариства представник юридичної особи – покуця акцій надає продавцю завідомо підроблені статут, витяг з Єдиного державного реєстру чи довіреність на укладання договору від імені покуця.

Коли йдеться ***про підроблення, викрадення і використання підроблених документів, печаток, штампів***, то не має значення, визнається викрадення вказаних предметів, які відіграють роль засобу вчинення цього злочину, кримінально (зокрема, статті 185, 190, 191 КК) або адміністративно (ст. 51 КУпАП) караним.

Під підробленими документами слід розуміти як повністю сфальсифіковані документи, так і справжні документи з частковою фальсифікацією їх змісту (виправлення, внесення фіктивних записів, знищення частини тексту, витравлення, підчистка, змивання, підробка підпису, переклеювання фотографій, проставлення на документі відбитка підробленої печатки тощо).

Якщо особа підроблює відбиток штампу або печатки, її дії слід вважати внесенням у документи завідомо неправдивих відомостей, оскільки вказаний відбиток є необхідним реквізитом документа.

Наприклад, *Вироком Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області встановлено, що ОСОБА_5, будучи службовою особою склала та видала завідомо неправдивий офіційний документ, та з використанням службового становища, вчиняючи правочини з використанням підроблених документів, протиправно заволоділа майном підприємства, у тому числі частками їх засновника, що заподіяло велику шкоду.*

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001, № 25-26, ст.. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

У зв'язку із вищеописаними умисними протиправними діями ОСОБА_5, пов'язаними незаконним виключенням ОСОБА_7 із числа засновників ПП «УТФ «Україна» та заволодіння часткою власника та засновника ПП «УТФ «Україна» ОСОБА_7 шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів підприємства, заподіяно велику шкоду ПП «УТФ «Україна» в особі керівника ОСОБА_7 на загальну суму 3 328 500 грн., що у 500 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Окрім цього, ОСОБА_5 обвинувачується у тому, що реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем, в особливо великих розмірах, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, будучи одноосібним власником та директором ПП «УТФ «Україна» всупереч своїх повноважень та використовуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції надала вказівку підлеглим працівникам Підприємства, які не були обізнані про злочинні наміри останньої, щодо вилучення грошових коштів, а саме виручки від реалізації товарів з кас Підприємства та передачі в повному обсязі ОСОБА_5 з метою їх оприбуткування, без мети належного виконання вказаних дій.

Зокрема у період часу з 17.09.2016 по 19.08.2017 ОСОБА_5 будучи одноосібним власником ПП «УТФ «Україна» умисно, з корисливих мотивів, всупереч своїх повноважень, використовуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, заволоділа грошовими коштами ПП «УТФ «Україна» в особливо великих розмірах шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а саме грошовими коштами вищевказаного Підприємства на загальну суму 2 243 990,3 грн., що у 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян...»¹.

Про використання підроблених або викрадених документів, печаток або штампів із погляду кваліфікації за ст. 206² КК можна вести мову лише у разі, коли за відсутності вказаних предметів відповідний правочин не міг бути вчинений (наприклад, без викраденого документа винуватому не вдалося б підтвердити свої повноваження як представника юридичної особи).

Вчинення правочину з використанням підробленого документа (спосіб вчинення розглядуваного злочину) не потребує додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 358 (конкуренція частини і цілого). Водночас підроблення та викрадення документів, штампів і печаток не охоплюються об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 206² КК, у зв'язку з чим такі дії мають додатково кваліфікуватись за відповідними частинами статей 357, 358, 366.

Суб'єкт протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 206² КК – загальний.

Вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища має кваліфікуватись за ч. 3 ст. 206² КК. Цей різновид розглядуваного

¹ Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04 жовтн. 2023 р. Справа № 686/29124/21. Єдиний державний реєстр судових рішень :[сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113916140>

злочину слід відмежовувати від інших проявів заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191). У ст. 206² КК йдеться про заволодіння майном підприємства, установи, організації, яке здійснюється виключно шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи чи організації. Відповідно, всі інші випадки заволодіння чужим майном службовою особою з використанням службового становища мають кваліфікуватись за ч. 2 ст. 191 (конкуренція загальної та спеціальної норми)¹.

Якщо службова особа підприємства привласнила майно цього підприємства, яке було їй ввірене, шляхом вчинення правочину з використанням підробленого документу, то норма ст. 206² КК підлягатиме застосуванню як спеціальна. Логіку такого обмеження сфери застосування ст. 191 зрозуміти складно. Це зайвий раз показує, що ст. 206² КК в її теперішньому вигляді є непродуманою і загалом непотрібною. Позначена ситуація охоплюється ч. 3 ст. 206² КК, хоча «рейдерства» не стосується, а ст. 206² задумувалась саме як антирейдерська. «Запровадження кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації стало проявом «надмірної криміналізації», яка до того ж не відображає господарсько-правову специфіку відповідної протиправної поведінки».

Суб'єктивна сторона протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом: особа усвідомлює, що протиправно заволодіває майном юридичної особи або її власника, передбачає спричинення майнової шкоди власнику (законному володільцю) цього майна і бажає настання такої шкоди. Винуватий у вчиненні злочину, передбаченого ст. 206² КК, має також усвідомлювати, що документи, печатки або штампи, які використовуються ним для вчинення відповідного правочину, є підробленими або викраденими. Якщо особа не усвідомлювала цього (підроблення або викрадення здійснювалось іншою особою, про що особа, яка пізніше використовувала відповідні предмети, не знала), то відповідальність за ст. 206² КК повинна виключатись. Протиправне заволодіння відповідним майном, коли особа вважає, що реалізує своє законне право, за наявності підстав може розцінюватись як самоправство (ст. 356 КК).

Мотиви вчинення злочину можуть бути різними (корисливі спонукання, бажання усунути чи послабити конкурента, кар'єризм тощо) і на кваліфікацію дій за ст. 206² КК не впливають.

¹ Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка.— К. : Москаленко О. М., 2019.

Кваліфікуючими ознаками протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ч. 2 ст. 206² КК) є: повторність; вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; поєднання з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна. Про поняття повторності див. ст. 32 КК, групи осіб за попередньою змовою – ст. 28 КК.

Законодавче виокремлення таких кваліфікуючих ознак, як погроза вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а також поєднання з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, не узгоджується зі змістом діяння, описаного в ч. 1 ст. 206² КК (своєрідне шахрайство)¹.

Особливо кваліфікуючими ознаками протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (ч. 3 ст. 206² КК) є: вчинення злочину службовою особою з використанням службового становища; заподіяння великої шкоди або спричинення інших тяжких наслідків. Поняття великої шкоди визначене у примітці до ст. 206² КК. Поняття «інші тяжкі наслідки» є оціночним. До таких наслідків з урахуванням однорідності (однотипності) відповідних наслідків можуть бути віднесені, наприклад, банкрутство юридичної особи, втрата нею ділової репутації (настільки, що суб'єкту господарювання довелося змінювати сферу своєї діяльності), звільнення більшості кваліфікованого персоналу підприємства.

1.2. Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації

Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації відображає інформаційну модель найбільш суттєвих відомостей про можливі способи готування, вчинення та приховування злочину; типову особу злочинця (злочинців) та типову особу потерпілого (потерпілих); місце і час вчинення злочину; слідову картину в її широкому розумінні. Використання таких даних дозволяє правоохоронним органам при наявності повідомлення про злочин під час прийняття процесуальних рішень комплексно оцінити ситуацію, забезпечити оперативне реагування та збір доказової інформації, блокувати способи протидії розслідування, здійснити аналіз можливих кримінальних та корупційних зв'язків, нівелювати ризики втрати доказів, виробити стратегію ефективної профілактики. Це в теорії. У практиці, на жаль, сьогодні маємо невтішну статистику, яка засвідчує вкрай малу кількість ухвалених обвинувальних вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень (далі - ЄДРСР) в той час, коли бізнес регулярно сигналізує про рейдерські атаки.

¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

1.2.1 Способи протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації

Зауважимо, що центральним елементом криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій є спосіб. Тобто спосіб учинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що являє собою певну систему. Такі акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності. Відповідно для кожного злочину існує свій системний «набір», комплекс дій і операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Не є виключенням й протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, де практикою склалася система певних дій, що мають закономірність у їх здійсненні¹.

У свою чергу, що стосується способу вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, зазвичай, його структура охоплює: способи підготування до злочинного діяння; способи його вчинення; способи приховування (маскування).

Так, **під готуванням до протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації**, слід розуміти підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину (ст. 14 КК України).

Наприклад, *до найбільш типових способів підготовки до такого злочину можна виділити наступні:*

- планування злочину;
- збирання й аналіз інформації про всі складники функціонування суб'єкта господарювання, зокрема фінансову та податкову звітність, матеріали управлінського обліку, статутні документи суб'єкта господарювання, відомості з реєстру акціонерів (частка підприємства, яка припадає на середнього акціонера, список найбільших акціонерів, у тому числі їхні особисті дані), протоколи ради директорів, трудові договори; даних про особливості управління, фінансову політику, топ-менеджмент, активи та зобов'язання підприємницької структури².

При цьому, особливу увагу під час збирання інформації про підприємство, установу чи організацію приділяють даним, що компрометують його

¹ Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної власності. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Юридична наука.* № 9 (111)/2020. С. 128-134.

² Яструбецька Л. С. Особливості організації рейдерських захоплень підприємств в Україні. *Гроші, фінанси і кредит. Економіка і суспільство.* Мукачівський державний університет. Випуск № 9/2017. С. 1107-1112.

керівництво, та всім аспектам функціонування підприємства, що роблять його вразливим до дій зловмисників. Також рейдери оцінюють систему охорони суб'єкта господарювання, аналізують його здатність протидіяти можливому захопленню, зокрема досліджують можливість залучення суб'єктом господарювання для свого захисту судових органів і прокуратури, органів державної влади та місцевого самоврядування.

- крадіжка, грабіж та підробка документів, з метою їх подальшої подачі у відповідні інстанції для отримання дозволів чи інших документів;

- аналіз зібраної інформації про майбутній суб'єкт рейдерського захоплення (на цьому етапі досліджують ринкову позицію суб'єкта господарювання, оцінюють його ринкову вартість, аналізують фінансовий стан та інвестиційну привабливість. Важливу роль в аналізі функціонування суб'єкта господарювання відводять прогалинам та недолікам в організації фінансового менеджменту);

- участь у масових безладах на підприємстві;

- ухвалення окремих незаконних рішень посадовими особами органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування, які, як спершу видається, не мають прямого відношення до підприємств, установ чи організацій, але в подальшому призводять до суперечок і колізій у визначенні їх власника;

- влаштування огороження, встановлення охорони, блокування вільного доступу до об'єкту, спорудження тимчасових виробничих і будівельних споруд, облаштування під'їзних шляхів, підведення тимчасових інженерних мереж тощо;

- підшукування осіб, які є службовими особами суб'єкта господарювання та вступ із ними у змову задля подальшого вчинення злочинів, отримання комерційної чи банківської таємниці, бланків документів тощо¹.

Щодо способу безпосереднього вчинення злочину, то він свідчить про те, які особа здійснює суспільно-небезпечне діяння, які засоби, прийоми та методи вона застосовує для цього. Для злочинної дії він характерний насамперед як активна, вольова суспільно-небезпечна поведінки особи. Дані про спосіб вчинення злочину дають змогу повно встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення.

Способи вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації:

- *«реєстраційне рейдерство» - встановлення юридичного контролю над підприємством шляхом заволодіння корпоративними правами або нерухомим майном, що часто відбувається за допомогою підроблених документів та шляхом несанкціонованого доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР).*

Однією з найпоширеніших рейдерських схем є заволодіння майном шляхом внесення змін до державних реєстрів на підставі поданих державному реєстратору підроблених рішень органів управління юридичної особи,

¹ Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, В.О. Гусєва. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

договорів про відчуження, рішень суду тощо. В межах даної схеми рейдери подають реєстратору протокол зборів учасників товариства (чи інші документи, відповідно до яких права переходять до третьої особи), а реєстратор, у свою чергу, здійснює відповідну реєстраційну дію та передає корпоративні права такій особі. Після цього компанія позбавляється податкового кредиту, відшкодовує ПДВ іншим юридичним особам, перераховує кошти на рахунки третіх осіб тощо¹.

Приклад «У 2022 році в Івано-Франківській області зловмисники намагались заволодіти соляним кар'єром, площею майже 100 га, а також майновими комплексами колишньої фабрики та одного з цехів, які перебувають у держвласності. Протиправну діяльність організували представники комерційної структури, яким належала частка у розмірі 49% акцій місцевого держпідприємства. Щоб встановити фактичний контроль над діяльністю промислового об'єкта та заволодіти його майном, зловмисники здійснили незаконний перерозподіл часток статутного капіталу на свою користь. Для цього вони приховано провели загальні збори без участі представників державного підприємства-засновника та ухвалили рішення про передачу приватній структурі 54 % у статутному капіталі товариства. До протиправної діяльності організатори обладки залучили державного реєстратора. На підставі незаконного рішення зборів останнім внесено відповідні зміни до державного реєстру. В ході розслідування ініційовано скасування незаконної реєстраційної дії. Розмір частки держпідприємства в статутному капіталі відновлено. Завдяки оперативному реагуванню, вдалося запобігти бюджетним збиткам у понад 30 млн грн.»².

З матеріалів іншого кримінального провадження встановлено, що відповідно до обвинувального акта, у 2014 році, більш точного часу в ході досудового розслідування встановити не виявилось можливим, але не пізніше 06.05.2014, знаходячись в невідомому розслідуванням місці на території міста Дніпропетровська, Особа_1 вступила у злочинну змову з невідомою в ході досудового розслідування особою, які маючи організаторські здібності діючи спільно та умисно, з метою особистого незаконного збагачення, переслідуючи корисливу мету у вигляді протиправного заволодіння майном та корпоративними правами підприємства ТОВ «Агроінвест Компані» (код ЄДРПОУ 39065547), шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх протиправних дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, розуміючи, що самотійно не зможуть реалізувати умисел спрямований на протиправне заволодіння майном та корпоративними правами підприємства

¹ Системний звіт : боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації. Рада бізнес-омбудсмена, 2017. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/ii_2017_sytem_ua_digital.pdf

Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери». URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozheniya_kak_protivostoyat

² Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності - SOCTA Україна), 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>

ТОВ «Агроінвест Компані» прийняли рішення про створення злочинної організації, з можливістю залучення підконтрольних осіб, які будуть визнавати їх авторитет, з метою вчинення тяжкого злочину, які полягали у протиправному заволодінні майном підприємства, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів.

Для досягнення злочинного умислу Особа_1 та невстановлена в ході досудового розслідування особа затвердили єдиний, поетапний та конфіденційний злочинний план, що вимагає ретельної довготривалої підготовки з розподілом функцій кожного учасника злочинної організації, спрямуванню їх дій на вчинення злочину з визначенням способів його виконання, координації поведінки цих осіб, залучення співучасників усіх видів (виконавців, пособників, інших організаторів) та визначенням строків виконання злочинного плану, який полягав в наступних діях: підшукати осіб, які повністю визнаватимуть їх організаційну роль і якості лідерів, погодяться залучати інших осіб для заняття злочинною діяльністю; забезпечення взаємозв'язку між діями членів організованої групи та координація їх діяльності; розподіляти кошти (прибутки), одержані в результаті злочинної діяльності, між членами організованої групи відповідно до функцій, що виконувались; зміна директора ТОВ «Агроінвест Компані» (код ЄДРПОУ 39065547) на підконтрольну особу організаторам, з метою прийняття потрібних рішень загальними зборами учасників ТОВ «Агроінвест Компані»; винесення потрібних рішень, заяв, наказів, довіреностей, проведення загальних зборів підконтрольними особами ТОВ «Агроінвест Компані» визначені організаторами; організація складання та використання підробленої довіреності виданої начебто у Сполучених Штатах Америки; зміна власника ТОВ «Агроінвест Компані» на підконтрольну особу організаторам; створення підконтрольного товариства ТОВ «Сільськогосподарське підприємство «Держжинець» з метою виведення майна ТОВ «Агроінвест Компані» на іншу юридичну особу; схвалення правочинів (угод) укладених підконтрольною особою організаторам, директорами та власниками ТОВ «Агроінвест Компані» та ТОВ «Сільськогосподарське підприємство «Держжинець», які сприяють заволодінню майном; звернення підконтрольного директора до реєстратора та проведення державної реєстрації змін про виконавчий орган ТОВ «Агроінвест Компані» (код ЄДРПОУ 39065547), одержання витягу з Реєстру, відповідно до якого особа, підконтрольна організаторам буде керівником ТОВ «Агроінвест Компані» (код ЄДРПОУ 39065547)...»¹.

- викрадення електронного ключа реєстратора. Суть даної схеми в тому, що рейдери «зламують» комп'ютер реєстратора чи нотаріуса та дистанційно «зчитують» ключ, під яким останній заходить до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР) для проведення реєстраційних дій. Від імені реєстратора чи нотаріуса

¹ Вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 16 лип. 2024 р. Справа 202/8558/24. Єдиний державний реєстр судових рішень :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120420418>

злочинці вчиняють незаконні операції з майном, з метою оформлення відчуження його на користь третіх осіб.

Часто таку схему поєднують з підкупом реєстратора або нотаріуса, коли реєстратор чи нотаріус навмисне не встановлюють необхідне програмне забезпечення або просто навмисно залишають карту флеш-пам'яті з електронним ключем у комп'ютері, а потім «випадково» форматує жорсткий диск¹.

- вчинення реєстраційних дій на підставі підробленого або неіснуючого рішення суду.

Мають місце також випадки, коли внесення потрібних рейдерам змін до ЄДРСР здійснюється на підставі судових рішень, які, як відомо, є обов'язковими до виконання. При цьому довести факт винесення суддею завідомо неправосудного рішення вкрай складно. Якщо суддя не допустив грубих процесуальних порушень (розглянув справу з порушенням правил підсудності, чи без повідомлення сторін тощо), то, як правило, притягнути його до відповідальності буде практично неможливо. Винесене ним судове рішення буде формально виглядати як законне, навіть якщо в його основу було покладено підроблені документи. Довести вину юристів, які подали до суду підроблені документи, також дуже складно, адже необхідно буде доводити, що вони знали про те, що документи підроблені².

- шляхом фізичного захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень.

Фізичне насильницьке захоплення об'єкта рейдерами має ознаки грабежу, розбою, але відбувається під прикриттям офіційних відомостей із державного реєстру, що надає вчинюваним діям вигляд законних і позбавляє правоохоронні органи можливості ефективно протидіяти захопленню. Поліція не є судовим органом. Поліція не може вирішувати юридичні спори. Завдяки посиленням на офіційні відомості державних реєстрів дії рейдерів формально виглядають правомірними, і поліція не має підстав для реагування. В найгіршому для рейдерів випадку їхні дії будуть кваліфіковані лише як самоуправство.

Наприклад, *Вироком Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області встановлено, що Особа_1, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження, разом та за попередньою змовою з Особою_2, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження, Особою_3, Особою_4 та іншими невстановленими на даний час у ході досудового розслідування особами, діючи умисно, з корисливих мотивів, 16.03.2023 заволоділи майном Товариства з обмеженою відповідальністю*

¹ Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери». URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozheniya_kak_protivostoyat

² Кушнір С. С. Елементи криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2023. С. 742-748. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>

Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної власності. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза*. Юридична наука. № 9 (111)/2020. С. 128–134.

«Красногірський олійний завод», ідентифікаційний код юридичної особи 36774750 (далі ТОВ «КрОЗ», Товариство), у тому числі часткою засновника в розмірі 70,8800%, що в грошовому еквіваленті становить 167 226242 грн 55 КОП та належать Товариству з обмеженою відповідальністю «Красногірське» (KRASNOGIRSKIE OU) в особі Особа_6, чим заподіяли потерпілим велику шкоду, за наступних обставин.

Так, Особа_1, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження, разом та за попередньою змовою з Особою_2, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження та іншими не встановленими на даний час досудовим розслідуванням особами, розробили план злочинних дій, направлений на протиправне та безоплатне заволодіння майном ТОВ «КрОЗ» і ТОВ «КРАСНОГІРСЬКЕ» (KRASNOGIRSKIE OU), відповідно до якого, із залученням інших осіб, шляхом вчинення ряду правочинів з використанням підроблених документів, в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань буде видалена інформація про одного із справжніх засновників підприємства ТОВ «КРАСНОГІРСЬКЕ» (KRASNOGIRSKIE OU) та керівника ТОВ «КрОЗ» Особа_7, натомість будуть внесені дані, відповідно до яких Особа_1, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження набуде частку у статутному капіталі ТОВ «КрОЗ» у розмірі 70,8800%, що дасть йому право одноособово приймати рішення про розпорядження майном підприємства та призначення керівником Особу_2, матеріали відносно якої виділено в окреме кримінальне провадження для подальшого фізичного захоплення території та майна підприємства, з метою безперешкодного володіння та розпорядження ним...»¹.

– формальний перепродаж рейдерами захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу чи цілому ланцюгу таких «добросовісних» набувачів.

Так, в управлінні суб'єкта господарювання вводять підставну особу, або рейдери знаходять підхід до менеджерів вищої ланки, які на користь рейдерів підписують угоди, беруть кредити тощо, повністю перехопивши управління бізнесом, провівши загальні збори, оформивши потрібні правочини. Популярним у рейдерів є скуповування акцій у відкритому акціонерному товаристві. Надалі утримувачі акцій виставляють вимоги, щоб мажоритарний власник викупив їхні частки за завищеною ціною. В такому випадку застосовуються погрози, звернення в контролюючі органи, тобто здійснюється корпоративний шантаж. Далі мають місце звернення до правоохоронних органів, судів, ініціювання фіктивних кримінальних проваджень тощо ².

Так, у 2019-2022 роках «реєстраційне рейдерство» вийшло на новий, організований злочинний рівень. За цією схемою рейдери вносили інформацію

¹ Вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 15 берез .2023 р. Справа №695/3739/23, провадження 1-кп/695/476/23. Єдиний державний реєстр судових рішень :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114913275>

² Живко З. Б., Пушак Я. Я. Поглинання та рейдерство в ринковій економіці: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 304 с.

про корпоративні права та нових власників майна до державного реєстру на підставі підроблених документів або користувалися відсутністю документів у базі даних. Отримавши контроль над активами, рейдери відчужували їх «добросовісному» покупцеві або ланцюжку таких покупців, як правило, через підставні компанії

Рейдерство в основному здійснювалося невеликими рейдерськими групами, так званими «вільними рейдерами». Вони діють як інвестиційні компанії і, оскільки поглинання є їхнім основним бізнесом, використовують законні методи придбання і отримують прибуток від перепродажу активів своїх жертв. Водночас, деякі організовані злочинні угруповання спеціалізувалися на рейдерстві і володіли значними фінансовими та матеріальними ресурсами, а також юридичними структурами, які забезпечували юридичний супровід усіх рейдерських операцій та контакти з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування¹.

- шляхом примусового відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних Сил України чи територіальної оборони у «співпраці» з військовими адміністраціями.

Варто зазначити, що рейдери користуються великою кількістю алгоритмів для скоєння реалізації своїх неправомірних планів. Один з нових цікавих способів атаки, що є абсолютною новелою – це протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації за допомогою «співпраці» з військовою адміністрацією. Цей новий спосіб потребує окремого дослідження, так як його правова природа, а також можливість вчинення можуть викликати значну суспільну небезпеку, особливо в умовах воєнного стану. Оскільки військові адміністрації на даному етапі функціонування держави мають значний вплив та повноваження, а рівень правової освіти керівників та учасників суб'єктів господарювання не завжди є достатнім, то ми можемо зіштовхнутися з фактичним зловживанням своїми повноваженнями з боку посадових та службових осіб військової адміністрації².

Відповідна процедура унормовується Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012³. Документальне обґрунтування для вилучення – наказ командира військової частини з формулюванням, приміром: «для облаштування тренувальної бази». Вилучатися у юридичних та фізичних осіб можуть ділянки землі із забудовою або без, промислові об'єкти, будівельні майданчики таке інше (в тому числі – у середмісті, де вартість землі на вагу золота). Випадки з протиправним

¹ Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери». URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozheniya_kak_protivostoyat

² Покальчук М. Ю., Кривний В. Є. Правові аспекти попередження рейдерства в аграрному секторі: основні тенденції в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 11 (29) 2022. С. 326–336.

³ Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

заволодінням майна, вчиненим у такий спосіб, уже наявні. Тож варто подбати щодо захисту від даної загрози.

Принагідно додамо, що ВРУ прийняла довгоочікуваний Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» від 12 травня 2022 року, спрямований на боротьбу з реєстраційним рейдерством, який набув чинності 26 липня 2022 року, та допоможе ліквідувати ще певну кількість лазівок для незаконних дій у сфері державної реєстрації нерухомості та бізнесу¹.

- вчинення незаконних реєстраційних дій щодо набуття права власності на земельні ділянки сільгоспризначення або ж права користування ними.

Наприклад, досудовим розслідуванням встановлено, що 28.11.1997 створено ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» (код Номер_3). Зазначене підприємство створене на базі колишнього Інформація_4, Гусятинського р-ну., Тернопільської обл., яке було реформоване. До складу майна підприємства увійшло частково майно колишнього КСП це комплекс будівельного зернотіку зі складськими приміщеннями, розташованими за адресою Адреса_2, а також передано новоствореному підприємству право користування земельними ділянками у загальній кількості 202 га, які знаходились в оренді.

Частка у розмірі 100% від статутного капіталу ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» була придбана Особа_5 в Українсько-Німецького товариства «Інформація_3 » код ЄДРПОУ Номер_3 на підставі договору купівлі продажу від 22.10.2011 року.

З моменту створення, ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» є сільськогосподарським підприємством, діяльність якого є вирощування зернових с/х культур на орендованих площах. Загальна площа орендованих сг/земель складає 208 га, які орендуються у громадян як посівні площі (паї).

У березі 2021 року за рішенням власника Дочірнього підприємства «Інформація_3» Українсько-німецького товариства «Інформація_3» Особа_5 призначено на посаду директора зазначеного підприємства Особа_6. Після вступу на посаду Особа_6, останнім виявлено розтрату майна підприємства колишнім керівником підприємства ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» Особа_7 та противоправне заволодіння майном підприємства з використанням підроблених документів за участю Особа_8 та громадянином Німеччини Особа_9.

Разом з цим, Особа_5 є єдиним учасником Дочірнього підприємства «Інформація_3» Українсько-німецького товариства «Інформація_3» (код ЄДРПОУ: Номер_3), частка у розмірі 100% від статутного капіталу. Місцезнаходження вказаної юридичної особи за адресою: Адреса_3 .

У подальшому, рішенням власника Особа_5 29.10.2021 по ТОВ «Інформація_5» та ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» відбулась

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 трав. 2022 р. №2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>

передача корпоративних прав ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» у власність ТОВ «Інформація_5» з одночасною зміною найменування на Дочірнє підприємство «Інформація_5» Товариства з обмеженою відповідальністю «Інформація_5» (код ЄДРПОУ: Номер_3).

Крім того, з 09.03.2017 Особа_5 за пропозицією, на той час, свого цивільного чоловіка Особа_9 призначила директором вищевказаного підприємства - Особа_7, який є довіреною особою Особа_9 та знаходився у трудових стосунках з іноземним підприємством «Інформація_1» (код ЄДРПОУ: Номер_1).

До січня 2020 року новий директор ОСОБА_7 працював на ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» та займався організацією основної діяльності підприємства, зокрема вирощування сільськогосподарських культур на орендованих площах, що дорівнює 208 га на території Тернопільської області.

В подальшому Особа_7 почав уникати зустрічей із засновником вказаного товариства Особа_5, перестав надавати звіти господарської діяльності та відмовився надати установчі документи з печаткою товариства у зв'язку із чим останнього рішенням Особа_5 в березні 2021 року було відсторонено від виконання обов'язків директора вказаним товариством.

У ході проведення аудиту діяльності ОСОБА_7 на посаді директора ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» з березня 2017 по березень 2021 року встановлено що останній вчинив дії на протиправне заволодіння майном підприємства ДП «Інформація_3» УНТОВ «Інформація_3» з використанням підроблених документів за участю Особа_8 та Особа_9...»¹

Крім того, після початку повномасштабного вторгнення РФ гостро постало питання протидії агрорейдерству (оскільки ця галузь одна з небагатьох лишається на плаву), а найбільш поширеним видом агрорейдерства є шахрайське набуття права власності на земельні ділянки сільгосппризначення або ж права користування ними².

З метою запобігти незаконному хакерському втручанням з боку країни-агресора (такі намагання були), 24 лютого 2022 року було закрито держреєстри, 3 червня 2022 року було відновлено реєстраційні дії. Скарги на незаконні реєстраційні дії щодо аграріїв (оренди земельних ділянок сільгосппідприємств) суттєво збільшилися.

Так, договір оренди, який укладається між двома сторонами (орендарем та орендодавцем), може бути в простій письмовій формі. Це у свою чергу, призводить до вчинення протиправних дій, зокрема, для подачі підроблених документів для припинення оренди або реєстрації нової оренди за іншими особами. Відповідно кожна сторона, яка вважає, що її неправомірно позбавлено права, вживає заходів, аби скасувати незаконні реєстраційні дії.

¹ Ухвала Головіївського районного суду міста Києва від 13 верес. 2022 р. Справа № 752/7663/22, провадження №: 1-кц/752/2546/22. Єдиний державний реєстр судових рішень :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107216817>

² Керівник Офісу протидії рейдерству при Мін'юсті: «Зараз розповсюдженою є практика використання підроблених довіреностей, виданих за кордоном». URL: <https://mind.ua/publications/20264756-kerivnik-ofisu-protidiyi-rejderstvu-pri-min-yusti-zaraz-rozpovsyudzhenoju-e-praktika-vikoristannya-pidrobo>

- шляхом захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на тимчасово окупованих територіях.

Так, 26 вересня 2023 року, у своєму телеграм-каналі перший заступник голови Херсонської обласної ради Юрій Соболевський повідомив, що російська окупаційна влада почала надавати земельні ділянки, які зараз не використовуються за призначенням, тим фермерам, які перереєструвалися за російськими стандартами. Право на користування ділянкою оформлюється через тимчасовий дозвіл на певний термін. Мова йде про ділянки, які належать тим фермерам, котрі відмовилися йти на співпрацю з окупаційною владою¹.

Крім того, на тимчасово окупованих територіях Херсонщини російські окупанти створили так звану «прокладку» «Херсонський Агропромисловий Кластер», яка проводить закупівлю зернових та олійних культур у сільгоспвиробників. Тобто, всі фермери регіону мають продавати продукцію цьому підприємству за фіксованими цінами, які нижче ринкових. Далі продукція передається дотичним до гауляйтерам структурам, які перепродують її за ринковими цінами й забирають різницю².

У підприємців також відбирають майно, на яке немає документації. Це стосується як техніки дрібних фермерів, так і складських приміщень, на які не встигли оформити право власності до широкомасштабного вторгнення рф. Крім того, є такі випадки, коли забирають складські приміщення під військову техніку.

Приховування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, більшість криміналістів розглядають як одну з форм протидії розслідуванню.

Типовими способами приховування, що можуть бути використані злочинцем після такого протиправного заволодіння насамперед потрібно назвати:

- заходи, спрямовані на створення нових правовстановлюючих документів чи внесення змін до вже існуючих, що засвідчують певні юридичні факти;
- приховування злочинів шляхом маскування іншими (наприклад, подання заяви про втрату частини правовстановлюючих документів);
- передання незаконно зайнятого майна підприємств, установ чи організацій третім особам нібито на законних підставах;
- банкрутство або доведення до нього (що може виступати і як окремий факт вчинення злочину і як приховування вчинення злочину);
- умисне зниження вартості підприємства і викуп його активів (нагадує метод банкрутства, але менш витратний і тривалий. Полягає в наступному: проти підприємства може бути подано безліч позовів до судових органів, що вплине на репутацію і, в подальшому, на вартість активів);

¹ Земля відбирається або «націоналізується»: як окупаційна влада поводить із фермерами. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ahrobiznes-okupatsiya-rosiya-vidbyraye-zemlyu/32624412.html>

² Окупанти вигадали чергову схему з обкрадання фермерів. *Центр національного спротиву*. URL: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-vygadaly-chergovu-shemu-z-obkradannya-fermeriv/?fbclid=IwAR1PootQLwAAvxp7JKJ_nLgiKjBdfsGMBwQ3xiWpwafr7I3yy3FLx33OApU

- закупівля / купка акцій (суть така: підставні особи скуповують акції компанії в акціонерів (частіше у міноритаріїв) за невеликі кошти, а в результаті такої купки рейдери отримують блокуючий і контролюючий пакет акцій, що дає їм можливість впливати на подальшу долю компанії (зміна керівництва, продаж активів, злиття з іншою компанією та інше);

- внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації і проведення повторних зборів; у разі призначення нового директора; при впливі щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін в реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесенні змін до реєстру акціонерів, в засновницькі документи; продажу майна) тощо¹.

1.2.2 Особа злочинця

Одним із важливих елементів криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації є особа злочинця. В даній категорії кримінальних проваджень варто виділяти два рівні особи злочинця:

- рівень замовника;
- рівень рейдера.

При цьому, доцільно звертати увагу на дві суттєві позиції: перша позиція, інколи обидві ролі поєднує одна особа (наприклад, замовник відсутній, оскільки сам рейдер діє у власних цілях); друга позиція, якщо ж і наявна інформація про замовника, для правоохоронних органів встановити зв'язок між замовниками і рейдерами є досить складним завданням².

Отже, *що стосується першого рівня замовника, то це особа, зацікавлена у незаконному поглинанні та захопленні майна та інших цінних активів підприємства, установа, організації, яка може мати різні мотиви:*

- *мотив корисливий* – отримання майна та інших активів «за безцінь» з метою подальшої реалізації для власного збагачення (такому збуту, за звичай, підлягають будинки, споруди, металоконструкції, технічне, лабораторне та інше обладнання, транспорт тощо);

- *мотив споживацький* – отримання можливості користуватися певними ресурсами (земельними, водними, лісовими тощо), мати ексклюзивний доступ до родовищ корисних копалин на певній ділянці території;

- *мотив усунення конкурента* – здобуття монопольного становища на ринку;

- *мотив господарський* – бажання провадити господарську діяльності або передачі третім особа для провадження господарської діяльності на підставі

¹ Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, В.О. Гусева. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

² Дуфенюк О. М., Терешко О. М. Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій: хто ховається за маскою рейдера? *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2020. С. 28-32.

законного правочину. Замовник фінансує протиправне заволодіння майном суб'єкта господарювання, що за даними експертів залежить від потужності підприємства-мети і може сягати від 100 тисяч до 1 мільйона доларів США¹.

Замовників можна розділити на такі групи:

- залежно від сфери діяльності замовника (представники бізнесу, представники влади);
- за характером використання незаконних і неринкових інструментів, захоплення власності;
- залежно від ступеня зацікавлення в рейдерстві (особи з разовим інтересом та особи з постійним інтересом).

Щодо виконавця, то ним найчастіше є фізична особа, яка надає рейдерські послуги або представники юридичної особи, що виконують замовлення протиправного захоплення майна підприємств, установ, організацій. Рейдерів, у свою чергу, можна класифікувати за наступними критеріями:

а) залежно від підпорядкованості:

- *потужні фінансово-промислові групи, холдинги, інші об'єднання підприємства, які діють у власних інтересах;*

- *виконавці-професіонали*. Вони знають, як трансформувати абсолютно незаконні дії в квазізаконну форму. Це професійні рейдери, які епізодично виконують такі дії і знають, чим усе завершиться. Коли знадобиться судове рішення, що залежить від виконавчої влади, вони знають, які правоохоронні органи потрібно залучати, які можливі конфлікти інтересів. Це професіонали, які мають досвід; рейдери-новачки (це так звані ситуаційні рейдери), які вперше застосовують свої знання, можуть допускати грубі помилки, не мають достатнього прикриття або займаються поодиноким та несистемним рейдерством;

б) залежно від розподілу ролей у рейдерській групі:

- *організатори* – це особи, що ведуть переговори з потенційними змовниками рейдерських атак, визначають обсяг і терміни виплати винагороди, розподіляють ролі та розробляють план дій тощо. За своїми особистими характеристиками, як правило, організатор – це лідер-стратег із певним життєвим досвідом;

- *координатори* – це підпорядковані організаторові керівники проміжної ланки, які мають у своєму підпорядкуванні інших осіб та відповідають за певний, визначений організатором напрям роботи (логістичний напрям);

- *юристи* – основна ланка злочинного об'єднання – група юристів (адвокатів), що мають економічну спрямованість, досвід судової і слідчої практики, зв'язки в судових, виконавчих і правоохоронних органах. Дана група вивчає інформацію про об'єкт, інтерес до якого проявив замовник, виявляє порушення, допущені в ході акціонування (приватизації) поточної господарської діяльності, реєстрації емісій акцій, які можуть бути використані при здійсненні превентивного цивільно-правового та кримінально-правового

¹ Молодецький С. С. Сутність рейдерства та шляхи боротьби з ним. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 6. 2015. С. 397-401. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/82.pdf>

переслідування власників та керівників захопленої юридичної особи. Визначаються слабкі місця майбутньої жертви і складається план дій зі здійснення захоплення юридичної особи. Розраховується бюджет, необхідний для планованих заходів, в який включаються витрати з оплати так званих послуг представників владних структур¹;

– *економічні агенти* – це економісти та інші спеціалісти у сфері банківської, корпоративної, господарської, аграрної чи іншої діяльності, які відповідальні за збір та аналіз інформації про об'єкт незаконного поглинання, стан кредиторської заборгованості, вартість майна, недоліки в системі безпеки корпоративних відносин, безпеки активів, відносин з орендодавцями та контрагентами, вивчають конфлікти в середині компанії тощо;

– *інформаційні агенти* – окремо готується і здійснюється так звана PR-акція, тобто підготовка громадської думки шляхом висвітлення в засобах масової інформації ситуації навколо захопленого суб'єкта у вигідному для загарбників світлі. Для цього на постійній основі залучається відповідне агентство;

– *агенти впливу* – як додаткові учасники проєкту рейдерами або стороною, яка зазнає атаки, можуть бути залучені як окремі особи, так і їх групи – політики, представники суддівського корпусу, засобів масової інформації, різних державних служб і відомств тощо;

– *силові агенти* – це фізично розвинуті особи, як правило, спортивної статури та спеціальною підготовкою, які на оплатній основі готові виконувати доручення щодо захоплення будівель та споруд, протиправного впровадження пропускового режиму на ділянки певних територій, недопущення збору врожаю або навпаки забезпечення охорони збору врожаю третіми особами у той час, коли законний власник позбавлений доступу до таких земель. Часто серед силових агентів є представники кримінального світу, працівники інших підприємств, що є під керівництвом замовників та/або рейдерів. Для реалізації поставлених цілей такі особи готові застосувати заходи фізичного насильства, пневматичну, холодну, вогнепальну зброю, вибухові пристрої тощо.

Рейдери можуть також укласти дійсні правочини з приватними охоронними фірмами, які надають ліцензовані послуги охорони. За таких умов можуть бути представлені підроблені документи, а тому охоронна фірма, здійснюючи добросовісно умови договору фізичної охорони майна, транспортної техніки, промислового обладнання, приміщень, може не володіти інформацією про факт наявності протиправного умислу на вчинення злочину².

¹ Ополінський А. Типологія осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майна у сфері підприємницької діяльності. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальне право*. № 12. 2019. С. 307-312.

² Дуфенюк О. М., Терешко О. М. Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій: хто ховається за маскою рейдера? *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2020. С. 28-32.

1.2.3 Особа потерпілого

Ключовою фігурою у криміналістичній характеристиці протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, є й особа потерпілого.

Так, криміналістичне вчення про особу потерпілого являє собою систему теоретичних і практичних знань про особу, що постраждала від злочину. При виділенні в структурі потерпілого від злочину підсистеми психічних, соціально-психологічних елементів вона вивчається як особа, що зазнала в результаті злочинного посягання, завданої їй фізичної, майнової або моральної шкоди, певних змін, які впливають на обсяг та якість одержуваної інформації¹. Інформація про особистість потерпілого має також досить велике значення при розслідуванні злочинів адже існує певний закономірний зв'язок між потерпілим і злочинцем, що може бути використано для розшуку і затримання останнього, доведення його вини у вчиненні злочину.

В більшості випадків при вчиненні протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, особливо під час його підготовки, злочинець, оцінюючи реальну ситуацію, в якій йому доведеться діяти або в якій він уже діє, не може не враховувати вік, стать, фізичну силу, інтелектуальні можливості та інші індивідуальні якості потерпілого.

Важливо також додати, що вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, нерідко обумовлено віктимною поведінкою потерпілих.

Наприклад, намітивши жертву, злочинці підштовхують її до ролі постраждалого: зближуються, маніпулюють почуттями, відволікають увагу, заманюють у пастку, або ж безпідставно звинувачують та залякують. Головна мета – отримати тимчасову владу над жертвою, змінити її мислення і поведінку у потрібному напрямі. Для злочинців ідеальна жертва – це не готова захищатися за конкретних обставин особа, а також підвладна впливу та маніпуляціям. Часто природна необізнаність жертви про небезпеку, неготовність захищатися підвищує шанси на успішне злочинне посягання. Крім того, довірливість потерпілих має свій прояв і у випадках, коли для здійснення правочинів з документами на майно вони звертаються за допомогою до посередників, доручають їм розпоряджатися майном підприємств, установ чи організацій, та укладати договори купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення, про сумісну діяльність тощо². Такі правочини можуть бути як односторонніми (наприклад, заповіт, довіреність), так і дво або багатосторонніми. Зауважимо, що під вчиненням правочину у ст. 206² КК України слід розуміти як його вчинення винуватою особою, так і забезпечення

¹ Ковальчук О. В., Пряхін Є. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 204 с.

² Ковальчук О. В., Пряхін Є. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 204 с.

(організацію) нею вчинення такого правочину іншими особами. До прикладу, під час укладання договору купівлі-продажу пакету акцій акціонерного товариства представник юридичної особи – покупця акцій надає продавцю завідомо підроблені статут, витяг з Єдиного державного реєстру чи довіреність на укладання договору від імені покупця.

Проте, здебільшого потерпілим від указаних злочинів виступають як державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці, юридичні особи.

Потерпілого у кримінальному провадженні також може представляти представник – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником, а представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, і особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

1.2.4 Час і місце вчинення злочину

Наступним, не менш важливим, елементом криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації є час і місце їх вчинення.

Що стосується місця вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, то місце їх вчинення має особливе значення, адже є джерелом певних слідів, що відображають механізм злочинної дії, взаємини злочинця та жертви. У свою чергу, при розслідуванні протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання місце вчинення злочину та місце події не завжди становлять єдиний комплекс. Місце вчинення злочину одне – це місце вчинення рейдерської атаки, а місць події, пов'язаних із ними, може бути декілька: місце виготовлення підроблених документів або рішення суду державним реєстратором, місце фізичного захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень, місце перепродажі захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу тощо. Місце вчинення злочину обирається з урахуванням можливості реалізації обраного способу протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, предмета посягання, особи жертви. Деякі спроби рейдерства можуть реалізовуватися в кількох місцях, не пов'язаних між собою. Наприклад, це може бути територіальне поширення якого-небудь виду рейдерства. Тобто злочинці можуть створювати «спеціальні фірми», в яких здійснюється укладання договори купівлі-продажу, позики, доручення, комісії, страхування, схову, перевезення.

Місцем підготовки до вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, може бути місце, де проживає підозрюваний. Місцем безпосереднього вчинення є юридична адреса і фактичне місце знаходження (підприємств, установ, організацій, їхніх філій тощо). Місце вчинення даного злочину містить значний обсяг інформації, що

стосується способу вчинення рейдерської атаки, характеристики слідів рейдера та особи рейдера. Водночас, якщо вести мову про кошти у складі майна суб'єктів господарювання (гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства), то вони знаходяться на банківських рахунках і встановити їх конкретне місцезнаходження складно. В такому разі слідчому доцільно проводити роботу, яка спрямована на встановлення місця, де знаходилися технічні засоби, за допомогою яких зловмисник здійснював грошові операції (офіс суб'єктів господарювання, місце проживання тощо)

Також, для розслідування будь-якого кримінального правопорушення **важливе значення має з'ясування найбільш точного часу його вчинення**, що, у свою чергу, дає змогу встановити послідовність, розвиток різних явищ і процесів у часі. Як зазначає В. Є. Коновалова, дослідження проблеми часу в загальній характеристиці злочинів, має багатоаспектний характер, тому що його встановлення може визначати саму можливість вчинення злочину; за який відрізок часу особа могла його вчинити; встановити наявність професійних навичок підозрюваного; спростувати заяву про алібі та ін. Водночас, авторський колектив кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ у своєму мультимедійному навчальному посібнику наводить таке визначення часу вчинення злочину: це певний відрізок часу, протягом якого відбувається суспільно небезпечне діяння і настають суспільно небезпечні наслідки. Він є обов'язковою ознакою складу конкретного злочину в тих випадках, коли його зазначено в законі як ту чи іншу частину року, місяця, тижня або доби¹.

Щодо криміналістичної позиції, то встановлення часу вчинення злочину є обов'язковим, оскільки це входить у перелік обставин, що підлягають доказуванню. Кримінально-правове значення часу полягає у можливості з'ясувати період учинення злочину (наприклад, протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, було вчинене в якусь одну конкретну дату чи відбувалося впродовж тривалого проміжку часу). В окремих випадках встановлення часу є потрібним для кваліфікації вчиненого та доведення умислу підозрюваного (наприклад, якщо шахрай вчиняв дії, спрямовані на заволодіння коштами у складі майна суб'єктів господарювання, або цінними паперами суб'єктів господарювання, неодноразово, у різні дні та години тощо).

Таким чином, час учинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, обирається з урахуванням кількох факторів:

- робочий час підприємств, установ, організацій відносно яких планується протиправне заволодіння, а також робочий час суб'єктів, які причетні до

¹ Ковальчук О. В., Пряхін Є. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 204 с.

вчинення таких дій (реєстратори, нотаріуси, посадові особи органів державної влади чи місцевого самоврядування та ін);

- час, коли злочинець може вільно зайти до приміщення, де знаходиться документ, печатка чи штамп або проникнути на територію суб'єкта господарювання;

- час, коли ніхто не зможе побачити чи підтвердити факт заволодіння документом, печаткою, штампом, заволодіння цінними паперами або товарами у складі майна суб'єктів господарювання - виробленою продукцією (товарні запаси) тощо (переважно обирається нічний час)¹.

1.2.5 Сліди вчинення злочину

Сліди вчинення злочину у своїй сукупності утворюють слідову картину. Такі сліди, з огляду на досліджувану категорію злочинів, часто відображаються у документах. Вони зазвичай відносяться до групи інтелектуальних підробок та потребують детального вивчення, аналізу та порівняння з іншими документами та даними. Це значно ускладнює роботу щодо їхнього виявлення, оскільки вимагає застосування спеціальних методів для їхньої перевірки.

Під час виявлення та досудового розслідування в документах можна виявити певні розбіжності, що свідчать про вчинення злочину. Зокрема такі суперечності можна встановити:

1) в окремому документі (шляхом розгляду окремого документа, відсутності заповнення одного чи кількох реквізитів);

2) у разі наявності декількох документів, які відображають одну взаємопов'язану операцію;

3) у разі наявності в документах даних, що відображають рух однорідних матеріальних цінностей

Аналіз змісту указаних злочинів дає підстави виокремити такі особливі групи слідів, притаманні саме цьому діянню:

1) майно підприємства, установи, організації:

а) основні фонди – будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів;

б) оборотні засоби – сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів;

в) кошти у складі майна суб'єктів господарювання – гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих

¹ Ковальчук О. В., Пряхін Є. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 204 с.

суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства;

г) товари у складі майна суб'єктів господарювання – вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги;

д) цінні папери;

2) *частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів, членів юридичної особи* (пай є свідченням членства і права участі в управлінні, часткою, що вноситься до спільної справи окремим учасником. Від величини паю залежить дохід, дивіденди, що їх отримують пайовики, і частини майна чи коштів, на які вони мають право у разі ліквідації підприємства. Із пайових внесків формується пайовий фонд підприємства. Водночас на практиці термін «пай» у контексті позначення частки особи в статутному капіталі суб'єкта господарювання майже не використовується. Пай традиційно асоціюється з земельними правовідносинами, означаючи право на земельну частку);

3) *інформація в пам'яті людей*.

Отже, елементи криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, можуть варіюватися, залежно від того, яким способом вчинено злочин.

РОЗДІЛ 2. ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Відповідно до ст. 216 КПК, досудове розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації належить до підслідності Бюро економічної безпеки України (БЕБ) *(у разі якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань чи Національного антикорупційного бюро України)* та Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) *(у випадку вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 206² стосовно працівників юридичних осіб публічного права, якщо наявна хоча б одна з умов, перелічених у ч. 5 ст. 216 КПК України)* та слідчі органів державного бюро розслідувань *(у випадках, передбачених ч. 4 ст. 216 КПК України)*¹.

Відповідно, попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, уповноважені здійснювати детективи БЕБ та НАБУ.

Діяльність детективів БЕБ та НАБУ з попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації ґрунтується на аналізі кримінологічної інформації:

- про стан і динаміку злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації;
- про суб'єктів господарювання, які стають жертвами рейдерських атак;
- про осіб, які вчинили протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації і схильні до його вчинення;
- про рівень латентності різних видів протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації;
- про соціальні наслідки протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації;
- про стан і заходи щодо попередження злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та ефективності їх застосування тощо.

Моніторинг даної інформації служить інформаційною базою для детективів БЕБ та НАБУ, що дозволяє зосереджувати зусилля щодо попередження рейдерства на найбільш криміногенних ділянках і об'єктах, вибирати ефективні методи їх попередження, вивчати і впроваджувати

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

передовий досвід попереджувальної діяльності, прогнозувати тенденції рейдерських атак.

З метою ефективності попередження протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації здійснюються координація і взаємодія всіх суб'єктів попереджувальної діяльності. Координація та взаємодія детективів БЕБ та НАБУ у діяльності з попередження протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації здійснюється з використанням наступних форм:

- створення постійно діючих координаційних органів;
- взаємний обмін інформацією;
- спільне проведення нарад, інструктажів, навчальних занять, вироблення узгоджених дій щодо попередження протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації;
- спільний аналіз стану злочинності та участі в попередженні кримінальних правопорушень різних суб'єктів;
- підготовка та прийняття спільних рішень;
- спільне планування і проведення узгоджених профілактичних заходів;
- інша спільна практична діяльність з наданням різноманітної допомоги один одному;
- спільне здійснення контролю і загальне підведення підсумків попереджувальної діяльності.

Попередження протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації вирішує наступні завдання:

- забезпечення охорони суб'єктів господарювання;
- створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, об'єктивно перешкоджаючих вчиненню рейдерства на певній території чи об'єкті;
- реалізація оперативно-розшукової інформації про осіб, що готують протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, для схилення до відмови від його вчинення;
- своєчасне роз'єднання виявлених груп, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності, у тому числі організованих, з метою припинення їх злочинної діяльності;
- оперативне реагування з використанням усіх наявних сил і засобів на повідомлення громадян, посадових осіб, на іншу інформацію, що надійшла про вчинені злочини у сфері господарської діяльності для затримання злочинців та розкриття;
- активне залучення громадськості до роботи з попередження рейдерських атак та злочинів у сфері господарської діяльності в цілому;
- внесення у відповідні державні органи, громадські об'єднання, організації подань про усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності¹.

¹ Протидія розбоям підрозділами Національної поліції України [Текст]: метод. рек. / [М. В. Бурак, О. М. Брисковська, Р. С. Горбач та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 100 с.

2.2. Виявлення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Проведення оперативно-розшукових заходів (далі - ОРЗ) та в подальшому негласних слідчих розшукових дій (далі - НСРД) можливе тільки у випадку, коли цей злочин вчиняється службовою особою (ч. 3 ст. 206² КК).

Типові оперативні ситуації, що виникають на початковому етапі ОРД формують сукупність вихідних даних, що стосуються інформації про протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. Завдання оперативного працівника полягає у визначенні фактичної типової ситуації в кожному конкретному випадку та формулюванні завдання з метою встановлення подальших можливостей вчинення злочину. Інформація, зібрана на початкових етапах розслідування, дозволяє оперативнику визначити ймовірність злочину, його характер і сформулювати програму дій, спрямовану на швидку фіксацію злочинної діяльності в кожному випадку злочинного посягання на юридичну особу. Аналізуючи оперативну обстановку, що виникає при протиправному заволодінні майном підприємства, можна виділити наступні типові ситуації, залежно від основних джерел інформації про злочин:

- 1) отримання заяви від потерпілої сторони;
- 2) публікації та повідомлення засобів масової інформації;
- 3) отримання повідомлень від державних органів;
- 4) отримання повідомлень від негласних співробітників;
- 5) оперативна інформація з інших підрозділів поліції або інших правоохоронних органів;
- 6) анонімні повідомлення¹.

У більшості випадків ОРЗ починають проводитися після отримання заяви потерпілого, однак такі заяви надходять від потерпілого, як правило, після вчинення злочину, що ускладнює проведення ОРЗ. На момент надходження заяви рейдери вже заволоділи майном підприємства і перепродають його ланцюжку «добросовісних набувачів». Тому, навіть в разі успішного документування злочинної діяльності та подальшого внесення відомостей в ЄРДР, негайне вжиття заходів щодо недопущення відчуження майна підприємства стає проблемним, оскільки арешту підлягає майно, яке вже перебуває у власності «добросовісних набувачів».

В зв'язку з цим, роботу оперативних підрозділів треба спрямувати на виявлення злочинів шляхом:

- отримання співробітниками правоохоронних органів інформації від негласних співробітників про підготовку або здійснення протиправного заволодіння майном підприємства;

¹ Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. – К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

- встановлення ознак підготовки протиправного заволодіння майном підприємства та подальшої оперативно-розшукової роботи з документування злочину;

- впровадження в структури рейдерських груп позаштатних працівників правоохоронних органів або негласних співробітників, своєчасного отримання від них інформації про підготовку до вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, його документування та припинення на цій стадії.

При встановленні цих та інших ознак оперативні працівники проводять ОРЗ, спрямовані на встановлення замовника і виконавців рейдерських захоплень, для чого проводиться весь комплекс ОРЗ, в першу чергу таких, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, спостереження за особою та місцем, аудіо-відеоконтроль місця та інші.

Після отримання заяви від потерпілого про вчинення протиправного заволодіння майном підприємства оперативні працівники проводять такі ОРЗ:

- встановлення підставних осіб, від імені яких було подано заяви про внесення змін до реєстраційних документів;

- отримання, вивчення і аналіз реєстраційних та інших документів (реєстр акціонерів, установчі документи, протоколи зборів акціонерів, накази, інші документи фінансово-господарської діяльності підприємства);

- дослідження документів на предмет виявлення підроблених підписів і печаток;

- встановлення складу і структури рейдерських груп;

- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;

- спостереження за особою та місцем;

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння, в яких розташовується організація-рейдер;

- проведення опитувань з метою перевірки та аналізу отриманої інформації¹.

Усі види ОРЗ мають бути проведені стосовно керівників юридичних осіб та фізичних осіб, які стали засновниками компаній внаслідок реєстрації підроблених правовстановлюючих або установчих документів, а також осіб, які набули право власності на майно внаслідок протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання. Проведення даних ОРЗ необхідні для створення механізмів протидії незаконному захопленню майна та перереєстрації суб'єктів господарювання.

¹ Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М.І. Хавронюка. – К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

Протидія розбоям підрозділами Національної поліції України [Текст] : метод. рек. / [М. В. Бурак, О. М. Брисковська, Р. С. Горбач та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 100 с.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПРОТИПРАВНИМ ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

У відповідності з п. 1 ст. 233 КПК України слідчі (розшукові) дії (далі – СРД) є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Важливість СРД дії є в тому, що вони є єдиним засобом збирання доказів, а тому забезпечують досягнення, передбаченого законом завдання кримінального провадження, а саме, всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального правопорушення¹.

Найбільш ефективними СРД під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємств, установ, організацій є: обшук, огляд місця події, огляд речей, документів та комп'ютерних даних, допит підозрюваного, потерпілого, свідків, судова експертиза.

Так, *обшук (ст. 234 КПК України)* проводиться з метою проведення якого є виявлення та фіксація відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК)².

Аналіз норм глави 20 КПК, яка закріплює коло СРД, дозволяє стверджувати, що предмети, які підлягають визнанню речовими доказами, можуть бути виявлені під час обшуку та огляду. Зокрема, з огляду на норми ч. 2 ст. 235, ч. 5, абз. 2-3 ч. 6 і ч. 7 ст. 236 КПК України, під час проведення обшуку вилученню підлягають:

- речі, які вказані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук і для виявлення яких проводиться дана СРД;
- речі, вилучені законом з обігу, незалежно від їх відношення до кримінального провадження;
- речі, що не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу;

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [В. Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1223 с.

- речі, які мають значення для кримінального провадження та вилучені під час особистого обшуку осіб, які перебувають у приміщенні під час проведення обшуку;

- комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні¹.

Місцем проведення обшуків, в основному, є офісні та інші приміщення підприємств, які використовувалися злочинцями, а також підприємств клієнтів, щодо яких здійснювалися незаконні господарські операції, приміщення органів державної реєстрації, приміщення, в яких виготовлено підроблені документи, ділянки землі із забудовою або без, промислові об'єкти, будівельні майданчики тощо. Відшукуванню і вилученню, зокрема, підлягають:

- реєстраційні та установчі документи, які знаходяться у реєстраційній справі суб'єкта господарювання: статuti підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників);

- акти виконавчих та контролюючих органів (накази, розпорядження, протоколи, звіти);

- документи, в яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних та в подальшому їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб платників податків на ім'я осіб, чий паспорт в сукупності з іншими документами мали використовуватися для вчинення злочинів;

- документи, в яких відображена інформація про державних реєстраторів, які б за винагороду могли провести в ЄДР необхідні їм зміни на підставі підроблених документів;

- інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яка зберігається в підприємстві;

- документи, що перебувають у володінні державного реєстратора (а саме, документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція); договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання;

- документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової і статистичної звітності різного призначення і ступеню деталізації;

- робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо);

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

- фотографії, аудіо- і відеозаписи, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні¹;

- комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні.

Нагадаємо, що Законом України № 2137–ІХ внесено ряд важливих змін до КПК України, якими питання обшуку телефонів та комп'ютерів урегульовується в межах загальної процедури обшуку житла або іншого володіння особи².

Відтепер, якщо в ході обшуку слідчий, детектив чи прокурор виявить можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частини, мобільних терміналів систем зв'язку, дозвіл на проведення обшуку не видається, однак є достатні підстави вважати, що інформація, що міститься в них, є достовірною. Відповідно, слідчий, детектив чи прокурор має право проводити пошук, ідентифікацію і запис комп'ютерних даних, що на них міститься, за місцем проведення обшуку³. Законодавець також зазначив, що особа, яка має інформацію про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерної системи або її компонентів, мобільного терміналу системи зв'язку, у ході проведення обшуку може повідомити про це слідчого, детектива чи прокурора, з фіксацією цих відомостей у протоколі обшуку.

Йдеться, вочевидь, про те, що присутні особи можуть повідомити слідчому як пароль доступу до телефону або комп'ютера, так і вказати, де саме і які документи знаходяться на запам'ятовуючому пристрої (диску, карті пам'яті чи у внутрішній пам'яті телефона та в якій саме папці). Така інформація наводиться в протоколі обшуку.

Слід пам'ятати, що інформувати слідчого або прокурора про таку інформацію - це саме право людини, а не обов'язок. У той же час право, передбачене ст. 63 Конституції України, відмовитися від дачі пояснень щодо себе або близького родича діє і в межах надання пояснень під час обшуку. Тому особі, яка повідомляє таку інформацію, доцільно роз'яснювати її права за ст. 63 КУ (особливо, якщо є підстави вважати цю особу підозрюваною нині або в подальшому)⁴.

Також до початку проведення обшуку за можливості необхідно залучити працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України. Якщо

¹ Обаль О. О. Взаємодія правоохоронних, контролюючих та інших органів при розслідуванні економічних злочинів: дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 227 с. URL: <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/oobal-dysertatsia.pdf>

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>

³ Диджиталізація кримінального провадження: що нового? URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/didzhitalizacziya-kriminalnogo-provadzhennya-shho-novogo/>.

⁴ Кравчук О. «Обшук» мобільних телефонів і комп'ютерів та інші зміни до КПК. URL: https://first.vaks.gov.ua/publications/37254/#_ftn2

з'ясується, що комп'ютер або інший електронний пристрій включено в місці проведення обшуку, необхідно провести перевірку (вилучення) комп'ютерних даних в режимі реального часу. Перш за все, необхідно переконатися, що вони не заблоковані, не відключені і не зашифровані¹.

Важливо також зазначити, що в процесі підготовки до проведення обшуку, задля встановлення ймовірного та можливого місцезнаходження документів, які можуть використовуватись як докази вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, слідчому, детективу, прокурору доцільно вивчити та проаналізувати інформацію про місця реєстрації та фактичного знаходження суб'єктів господарської діяльності, службових і матеріально відповідальних осіб².

Відповідно слідчий, детектив чи прокурор направляє запити до відповідних державних органів, в порядку ст. 93 КПК України. Наприклад, направлення запиту до Бюро технічної інвентаризації відповідного регіону, до Фонду державного майна України, щоб отримати довідку з Державного реєстру оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності тощо. У відкритому доступі державних установ, можна отримати інформацію про місця реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, наприклад, на веб-сайті Міністерства юстиції України.

Як показує вивчення матеріалів кримінальних проваджень, обшук і вилучення документів здійснюється не тільки на підприємствах, установах, організація, а також і в інших місцях. Так, за матеріалами вивчених кримінальних проваджень щодо протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання місце, проводилось вилучення документів: в органах державної реєстрації; в органах державної податкової служби; у нотаріальних органах; місце виготовлення підроблених документів або неправосудного рішення суду; місце перепродажі захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу; ділянки землі із забудовою або без, промислові об'єкти, будівельні майданчики тощо³.

При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації. Обшук в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Вилучені в результаті обшуку документи, речі підлягають ретельному оглядові.

¹ Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

² Ковтун О. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів : дис. ... к.ю.н. : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 233 с.

Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 144–152.

³ Кушнір С. С. Елементи криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2023. С. 742-748. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>

Згідно з положеннями ч. 3 ст. 214 КПК та ч. 1 ст. 615 КПК України, огляд місця події – це єдина невідкладна слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, дізнавачем, прокурором до внесення відомостей до ЄРДР.

Огляд (ст. 237 КПК України). З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних¹.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, важливість огляду полягає в тому, що під час його проведення відбувається виявлення та фіксація обставин справи як доказів. Зокрема, саме специфічний механізм відображення цих злочинів у навколишньому середовищі (переважно в різних документах) визначає і конкретні слідчі завдання, які має вирішувати сторона обвинувачення.

Підставою для проведення огляду місця події слугує інформація про вчинення кримінального правопорушення, зафіксована у певній процесуальній формі. Без наявності такої інформації проведення огляду місця події не допускається. Така позиція відображена і в постанові ККС ВС від 07.06.2018 року у справі № 740/5066/15-к, пр. №51-3331км18².

Також, однією з особливостей під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням суб'єктів господарювання є те, що на різних стадіях їх вчинення (організації, підготовки, безпосереднього вчинення та приховування) використовуються різні документи. Отже, така документація, зміст документів, зміни, внесені до них, можуть бути слідами рейдерських злочинів, які повинні бути ретельно досліджені слідчим, детективом. Саме тому під час огляду повинні бути ретельно досліджені ті документи, що можуть мати відношення до вчинення злочину та за необхідності вилучені³. У такому випадку слідчий, детектив повинен виявити наступні документи:

- в яких відображено інформацію орієнтовного характеру;
- які використовувались як засіб досягнення умислу;
- за наявності в документі ознак внесення до нього змін чи способу його виготовлення (при повній підробці документа);
- які свідчать про приховування злочину шляхом маскування іншими (наприклад, подання заяви про втрату частини правовстановлюючих документів);
- в яких відображено інформацію про внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації і проведення повторних зборів; у разі призначення

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 740/5066/15-к від 07 черв. 2018 р., (провадження №51-3331км18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74598730>

³ Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філ.: 081 «Право» Харків, 2023. 219 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/101a2524-a65d-47e3-9ac1-fb031a04dbcc/content>

нового директора; при впливі щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін в реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесенні змін до реєстру акціонерів, в засновницькі документи і т. д.; продажу майна) тощо¹.

Водночас, визначення матеріалів, з яких виготовлено підроблений документ, речовин, використаних при нанесенні тексту, підпису, печатки та інших реквізитів, а також способу створення документа, потребує спеціальних знань, які можуть бути вирішені шляхом призначення судово-почеркознавчої експертизи. Однак під час дослідження слідчий може виявити зміни у змісті документа, підчистки, невідповідності між окремими складовими, невідповідність документа встановленим вимогам, сліди підчистки, травлення або змивання знаків, сліди дописок тощо, які необхідно відобразити в протоколі дослідження документа. Іншими словами, слідчий, детектив зобов'язаний зафіксувати в протоколі всі ознаки підробки, які можна виявити візуально. Дослідження документів на предмет виявлення ознак підробки вимагає використання світлофільтрів та ультрафіолетових ламп, а тому має проводитися спеціалістом.

Зміни до КПК України, внесені Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» № 2137–IX передбачають, що відтепер слідчі та прокурори можуть проводити огляд комп'ютерних даних з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Це здійснюється шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі)².

Зазначеними нововведеннями вирішено проблему із фіксуванням відомостей із соціальних мереж та інших інтернет-ресурсів.

Щоб належним чином вилучити електронні документи, та іншу корисливу інформацію для слідства потрібно підготувати відповідну комп'ютерну техніку, яка буде використовуватися для зчитування та збереження вилученої інформації (крім комп'ютера потрібен кабель та спеціальне програмне забезпечення, яке дає змогу здійснювати копіювання та експрес аналіз інформації на місці. Для якісного копіювання інформації потрібно адаптувати не марку комп'ютера, а ємність використовуваного жорсткого диска. Ця інформація може бути використана, наприклад, для ідентифікації облікового запису користувача, ідентифікатора користувача, часу транзакції, мережевої

¹ Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В. В. Кікінчук, В. О. Гусева. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>

адреси, номери телефону, які події відбувалися в системі (що було видалено, змінено або скопійовано, які ресурси для цього використовувалися)¹.

За можливості, під час огляду слід залучати працівників Департаменту кіберполіції в якості спеціалістів. Фахівці Департаменту кіберполіції повинні ознайомити слідчих, детективів, учасників слідчої дії, понятих та свідків з оперативною пам'яттю, браузером з історією, логінами, копіями паролів (так званими дампами видалень), копіями файлів месенджерів, даними про відомі мережі, до яких здійснювалися з'єднання, та паролі до них. Після цього, з дозволу слідчого, копіюються ці дані.

При цьому спеціаліст з числа працівників кіберполіції повідомляє присутнім та учасникам слідчої дії про інформацію, яка підлягає копіюванню, її місцезнаходження на носії інформації, програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється таке копіювання, із зазначенням умов його ліцензування, зовнішнього носія інформації, на який здійснюється та в подальшому здійснюватиметься копіювання такої інформації, його серійних, ідентифікаційних чи інвентарних номерів тощо².

Відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України, усі речі, вилучені під час проведення огляду, підлягають негайному огляду і опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

Важливо зазначити, що дослідження низки фінансово-господарських документів може викликати певні труднощі у слідчих, детективів. По-перше, це може проявлятися у нерозумінні інформації, що міститься в конкретних документах, які досліджуються. Зокрема, це стосується ідентифікації операцій, здійснених суб'єктом господарювання, які відображені в тому чи іншому документі. У більшості випадків це пов'язано з відсутністю знань у правоохоронців щодо того, якими документами підтверджуються ті чи інші дії суб'єкта господарювання, за допомогою яких документів можна перевірити та проконтролювати здійснені операції, а також якими методами можна виявити та встановити порушення фінансово-господарського законодавства³.

Таких труднощів можна уникнути, залучивши до роботи з документами відповідного експерта органу державного контролю, який проводив перевірку, який може надати роз'яснення та консультації з питань, що виникають під час дослідження документів. Слід враховувати, що, за загальним правилом, огляд вилучених документів, які відображають окремі аспекти діяльності підприємства, повинен супроводжуватися проведенням експертизи.

Основою доказової бази в даній категорії проваджень є документи про діяльність суб'єктів господарювання, які були частиною злочинного задуму.

¹ Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... д-ра філ.: 081 «Право» Харківський університет внутрішніх справ. Харків. 2023. 296 с.

² Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.

³ Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філ.: 081 «Право» Харків, 2023. 219 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/101a2524-a65d-47e3-9ac1-fb031a04dbcc/content>.

Вирішення даної проблеми здійснюється шляхом проведення обшуку, дослідження документів, які були вилучені під час проведення обшуку, призначення перевірки та проведення допиту тощо.

Ще однією не менш важливою слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, є **допит (ст. ст. 224-232 КПК України)**¹.

Говорячи про допит підозрюваного, перш за все, слід зазначити, що підозрюваним у кримінальному провадженні може бути особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй унаслідок невстановлення місцезнаходження, проте вжито заходів для вручення його у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень².

Письмове повідомлення про підозру вручається особі за наявності підстав, передбачених ст. 276 КПК України. Зазвичай, під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, зазначене письмове повідомлення вручається особі після збирання достатніх доказів, тобто відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України. Саме така ситуація і призводить до вищезгаданого статусу та початку «наступного етапу розслідування». Іншими словами, на момент появи підозрюваного у справі більшість ситуацій, передбачених ст. 91 КПК України, вже встановлені.

Набуття процесуального статусу підозрюваного у кримінальному провадженні визначає та окреслює межі правового статусу підозрюваного, тобто права та обов'язки, якими наділений підозрюваний на відповідній стадії досудового розслідування. Слід зазначити, що відповідно до ст. 42 КПК України щодо надання підозрюваним пояснень та показань підозрюваний не несе жодних обов'язків, а має лише право в будь-який час надавати або відмовитися від надання пояснень та показань щодо пред'явленого йому обвинувачення або підозри³.

Визначаючи предмет допиту та характер самих показань, слід звернути увагу на те, що вони повинні стосуватися лише тих фактів, про які особа знає особисто, за винятком ситуацій, що ґрунтуються на розповідях інших осіб. Іншими словами, предмет допиту особи визначається рівнем її обізнаності. Зокрема, якщо свідок може свідчити про обставини, які йому безпосередньо відомі, то підозрюваному можуть бути відомі дії, вчинені на підготовчих етапах вчинення злочину (наприклад, підробка документів, пошук співучасників,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³ Тюленев С. А., Процедура допиту особи, підозрюваної у вчиненні рейдерства: процесуальні та тактичні аспекти. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.355-367>

незаконне отримання інформації про нерухоме майно чи активи підприємства, що стало предметом злочину) тощо. У безпосередньому спілкуванні з особою слідчий визначає, залежно від процесуального статусу особи, необхідність та можливість встановлення тих чи інших елементів (визначених, зокрема, у ст. 91 КПК України), що підлягають доказуванню під час допиту особи.

Слід зазначити, що предмет допиту підозрюваного визначається опосередковано, залежно як від специфіки злочину, так і від обставин розслідування на стадії досудового розслідування. Як свідчить вивчення матеріалів кримінальних проваджень, нетиповим є допит підозрюваних одразу після початку кримінального провадження або на початковому етапі розслідування.

Отже, на робочому етапі допиту підозрюваного у вчиненні протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання важливо: роз'яснити його права й обов'язки; з'ясувати чи володіє він мовою, якою здійснюється кримінальне провадження, та чи не потребує він допомоги перекладача; пояснити, у зв'язку з чим його будуть допитувати та з приводу яких обставин; у разі застосування технічних засобів фіксації перебігу слідчої дії – попередити про це, за відсутності захисника – з'ясувати, чи буде він реалізовувати своє право на захист¹.

Після цього важливо з'ясувати, чи бажає підозрюваний давати показання, чи планує він викладати їх самостійно чи під запис. Як правило, основна увага при цьому приділяється його анкетним даним. На цьому етапі особливо важливо переконатися, що інформація про особу в повідомленні про підозру є достовірною, включаючи ім'я, прізвище, по батькові, дату та місце народження, громадянство, місце проживання, місце роботи або навчання, відомості про судимість, чи обиралася особа депутатом, чи має вона неповнолітніх дітей, чи є в особи неповнолітня дитина тощо. Не слід також залишати поза увагою психоемоційний стан підозрюваного та наявність у нього хронічних захворювань. Деякі з них можуть бути підставою для призначення судово-психіатричної експертизи.

Якщо встановлено, що до протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання причетна особа, яка є працівником компанії або колишнім працівником суб'єкта господарювання, наприклад, на активи якого було вчинено протиправне посягання, під час допиту цієї особи слід дослідити характеристики компанії, вид діяльності, структуру, дату створення, інформацію про засновника або засновників, залежні відносини, членів управлінської структури, активи, наглядову раду. Слід дослідити результати діяльності та фактори, що впливають на продуктивність.

Важливо з'ясувати, чи були конфлікти в управлінській організації або серед засновників, оскільки підозрюваний міг вступити в змову з одним із засновників. З точки зору виявлення співучасників, слід підготувати детальні

¹ Тюленев С. А., Процедура допиту особи, підозрюваної у вчиненні рейдерства: процесуальні та тактичні аспекти. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.355-367>

запитання про близьких родичів підозрюваного, їхній спосіб життя, оточення та контакти підозрюваного.

У випадку протиправного заволодіння земельної ділянки або об'єктів нерухомості, на яких розташовані нежитлові приміщення, що можуть бути місцем розташування виробничих потужностей суб'єкта господарювання або використовуватися як офіс чи склад для зберігання обладнання чи продукції, слідчим важливо детально вивчити спеціальні терміни та визначити технічну природу проблеми. Таким чином, вони зможуть краще зрозуміти механізм злочину, а також причини та обставини, що призвели до нього. За необхідності слідчі можуть запрошувати експертів для проведення допитів та надання допомоги у вигляді консультацій з питань, що потребують спеціальних знань.

Якщо підозрюваним є особа, яка обіймала керівну, фінансову або бухгалтерську посаду в компанії, то під час допиту слід з'ясувати, як була організована робота бухгалтера в компанії, як довго ця особа була працівником компанії, як довго вона обіймала цю посаду, за чиєю ініціативою її було призначено, яка її кваліфікація, чи вважалася діяльність компанії ризикованою для її фінансової стабільності, і якщо так, то чому діяльність компанії вважалася такою, що становить ризик для її фінансової стабільності; в чому це полягало і чим це було зумовлено тощо¹.

Якщо підозрюваним є особа, яка вчинила протиправне заволодіння майном шляхом несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), тоді під час допиту слідчому необхідно з'ясувати: до яких видів програмного забезпечення підозрюваний має доступ; джерело його походження; які види операцій з комп'ютерною інформацією ця особа виконувала на час вчинення протиправних дій; від кого конкретно підозрюваний дізнався про зміст інформації, до якої вчинив незаконний доступ; який спосіб для здійснення несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж використав підозрюваний тощо².

За загальним правилом, враховуючи, що протиправне заволодіння майном суб'єкта господарювання здійснюється з корисливою метою, внаслідок чого потерпілій особі завдається серйозна шкода, особливу увагу під час допиту підозрюваних слід звертати на те, якою нерухомістю та іншими важливими активами володіє підозрюваний, а також на те, чи не перебуває таке майно у спільній власності. Все це враховується при вирішенні питання про вжиття заходів забезпечення цивільного позову у кримінальному провадженні за заявою власника суб'єкта господарювання, на майно якого було вчинено протиправне посягання. За результатами допиту слід переконатися, що підозрюваний та його захисник правильно зрозуміли зміст протоколу. Будь-які пропозиції, доповнення чи зауваження мають бути внесені до тексту протоколу.

¹ Тюленев С. А., Процедура допиту особи, підозрюваної у вчиненні рейдерства: процесуальні та тактичні аспекти. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.355-367>

² Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... д-ра філ.: 081 «Право» Харківський університет внутрішніх справ. Харків. 2023. 296 с.

Під час допиту свідків у кримінальних провадженнях, пов'язаних з рейдерськими захопленнями, необхідно з'ясувати: індивідуальні можливості людини до сприйняття та запам'ятовування; що насамперед привернуло увагу свідка; хто ще міг бачити подію; яке було освітлення; який був час доби; чи чулися в цей час інші звуки; дані про підозрюваного; його особливі прикмети, одяг, манеру розмови, характер поведінки, напрямок, в якому він зник, транспортний засіб, викрадене майно та його індивідуальні прикмети.

3.2. Особливості призначення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Експертиза в кримінальному провадженні призначається, коли для вирішення конкретного завдання необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, проводиться експертом - особою, обізнаною в певній спеціальній галузі (сфері) знань, має незалежний характер та особливу форму процесуального оформлення результатів. Експертиза включає залучення експерта, проведення експертного дослідження та підготовку експертного висновку з питання, поставленого стороною кримінального провадження, слідчим суддею чи судом.

Відповідно до ст. 69 КПК України «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань»¹.

Центральне місце в сукупності доказового матеріалу, що використовується в процесі доказування, займає висновок експерта. Це результат впровадження в судову практику загальнонаукового методу експертних висновків, який ґрунтується на використанні спеціальних знань у всіх галузях науки, техніки і мистецтва².

Процедура призначення експертизи передбачає низку процесуальних та організаційних дій, які мають бути виконані слідчим, який призначає експертизу, або іншими процесуальними особами відповідно до вимог закону. У деяких випадках результати експертного висновку можуть бути єдиною підставою для визнання винуватості або для встановлення алібі підозрюваного

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.

чи обвинуваченого. Це значною мірою залежить від тактики, яка використовується при призначенні експертизи.

При виборі моменту призначення судової експертизи треба мати на увазі:

- 1) особливості й стан об'єктів, що підлягають експертному дослідженню;
- 2) необхідність отримання порівняльних зразків та інших матеріалів, необхідних для дослідження;
- 3) специфіку й методи майбутніх досліджень;
- 4) місце проведення експертизи та умови доставляння туди необхідних матеріалів;
- 5) особливості справи, за якою призначається експертиза, і характер питань, що підлягають розглядові експерта¹.

При визначенні часу призначення експертизи слід враховувати також необхідність проведення слідчих дій після отримання висновку експерта, а також роз'яснень та пояснень учасників судового процесу під час розгляду цивільної, господарської, адміністративної чи іншої справи. Зокрема, слідчий повинен тактично правильно надати висновок експерта обвинуваченому, а суддя зацікавленій особі, маючи на увазі, що проведення цієї обов'язкової дії може спричинити за собою необхідність інших процесуальних дій.

Отже, розглянемо експертизи, характерні для досліджуваної категорії кримінального провадження.

Почеркознавча експертиза має велике значення під час розслідування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, оскільки документи є основним джерелом доказів.

Основною метою почеркознавчої експертизи є ідентифікація автора рукописного тексту, сфера застосування якої обмежується рукописними записами (літерними та цифровими) і підписами. Такі дослідження включають також деякі завдання неідентифікаційного характеру (наприклад, якщо рукописний текст є результатом дії певного заважаючого фактора (природного: хвороба, хронічне захворювання, вікові зміни; тимчасового зовнішнього: тимчасові зовнішні фактори: неправильне тримання письмового приладдя, неправильна поза, обмежений зоровий контроль тощо; тимчасового внутрішнього: алкогольне сп'яніння, фармакологічні та наркотичні засоби тощо). та наркотичні засоби тощо; антропогенні фактори: спотворення почерку внаслідок зміни поведінки); визначення статі виконавця, віднесення його до певної вікової групи тощо)².

Об'єктами почеркознавчої експертизи є підпис і почерк (у вигляді рукописних записів, як буквених так і цифрових, вилучені під час обшуку чи огляду (боргові та інші розписки, договори з підписами, робочі записи обліку грошових коштів, здобутих злочинним шляхом тощо)).

¹ Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С. З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

² Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> 2

Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів.

Через це важливо також забезпечити дотримання належної процедури вилучення цих документів, адже якщо висновок експерта ґрунтуватиметься на доказах, які будуть визнані недопустимими, то суд не зможе посилатися на них під час ухвалення судового рішення.

Щодо вилучених документів, то їм також слід приділяти пильну увагу: з'ясовувати, чи не містять вони ознак підроблення (фізичного або інтелектуального), адже до таких дій доволі часто вдаються рейдери задля досягнення свого злочинного умислу, спрямованого на протиправне поглинання та захоплення підприємств, сільськогосподарських земель, порушення прав їхніх законних власників тощо¹.

Почеркознавча експертиза документів використовується у доказуванні кримінальних правопорушень, які пов'язані із незаконним набуттям юридичних прав на майно підприємства, установи, організації, шляхом підроблення документів або неправосудного рішення суду (державним реєстратором вносяться відомості до ЄДРСР про належність речових прав на нерухоме майно або юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (приміром, щодо власника, директора, місцезнаходження компанії) іншій особі, а відомості про справжнього власника видаляються)).

До прикладу, учасником таких незаконних дій може бути нотаріус, який закриває очі на підроблені документи, що є підставою для переоформлення майна чи бізнесу на третіх осіб. Попри значну кількість прецедентів анулювання свідоцтва на право заняття нотаріальною діяльністю та блокування доступу до реєстрів на певний період, нотаріусів, що готові йти на порушення ще вистачає².

Метою проведення почеркознавчої експертизи, у разі підробки правовстановлюючих документів, є ідентифікація виконавця підпису.

Особливе місце в призначенні судового почеркознавчого дослідження займає вибірка для порівняльного дослідження, яка безпосередньо впливає на можливість проведення почеркознавчої експертизи. Справа в тому, що процес порівняльного дослідження залежить від наданого зразка почеркового матеріалу, цифрових записів або підписів³. Тому для дослідження почерку в документі експерту мають бути надані всі три категорії зразків для проведення

¹ Тюленев С. А. Використання спеціальних знань під час розслідування рейдерства: типові форми й особливості їх реалізації. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.)* / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. С. 475–478.

² Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери». URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozheniya_kak_protivostoyat

³ Сукманова Т. О. Поняття автопідлогу і класифікація факторів та умов виконання підписів з навмисною зміною ознак власного підписного почерку. *Криміналістика і судова експертиза: міжвід. наук-метод. зб.* Київ, 2016. Вип. 61. С. 255–265.

почеркознавчого дослідження: вільні зразки, умовні вільні зразки та експериментальні зразки почерку особи, яка ідентифікується.

Серед актуальних проблем, пов'язаних із судово-почеркознавчою експертизою підписів, є дії осіб, які підробляють підписи при підробці документів. При цьому актуальною особливістю рейдерства є не лише кваліфіковане підроблення підписів, але й виготовлення «спеціальних» зразків. Включення до зразка документів, підписаних різними особами, може призвести до помилкових висновків експертів. Обов'язковою умовою проведення даного виду експертизи є те, що всі надані групи підписів досліджуються на предмет того, чи виконані вони однією особою або різними особами, і ця умова виконується тим, що результати цієї процедури описуються в дослідницькій частині висновку експерта. Викладення результатів цієї процедури в дослідницькій частині висновку експерта є суворо обов'язковим.

Крім того, для забезпечення об'єктивності почеркознавчої експертизи підпису експерт тепер повинен володіти інформацією про особу виконавця. Наприклад, для об'єктивнішої експертної оцінки при встановленні виконавця підпису у разі, якщо особа навмисно змінила свій підпис, важливу роль може становити інформація про факти підроблення документів раніше цією особою, злочинів у сфері економіки шляхом шахрайства або обставини підписання документу у разі «ситуаційної» автопідробки¹.

Практика дослідження підписів у таких справах ілюструє той факт, що недбалість у процедурі підписання документа може призвести до документів з найсерйознішими юридичними та економічними наслідками.

Наприклад, люди підписують документи в незручних позах (на ходу), а іноді в незвичних умовах, наприклад, у стані алкогольного сп'яніння. Крім того, деякі номінальні «керівники», які підписують документи, часто є алкоголіками. Почеркознавчий аналіз почерків і підписів таких пацієнтів є особливим і вимагає спеціальних методичних знань².

Тому достовірність та правдивість результатів почеркознавчої експертизи підписів осіб, які навмисно та свідомо змінюють свої особисті підписи шляхом спрощення композиційної складності та зменшення кількості ілюстрацій при підписанні офіційних документів, залежить від того, як ініціатор експертизи відібрав зразок експериментального підпису в особи, у якої він відібраний, з використанням необхідної. Залежить від використання техніки.

Технічна експертиза документів (дослідження реквізитів документів, основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є: установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту.

Рейдерство належить до злочинів, що нерідко пов'язані з підробленням документів. Об'єктом дослідження може бути і документ загалом, і окремі його

¹ Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2006. 231 с.

² Бабков А. О. Роль судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування злочинів у сфері економіки. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 67. С. 473–477. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.47>.

частини: реквізити (сукупність елементів і встановлених умов оформлення тих чи інших документів, відсутність чи порушення яких позбавляє документ юридичної сили), матеріали з яких вони виготовлені. Предметом такої експертизи є факти, що мають значення для кримінального провадження, а питання, що визначаються з її допомогою, поділяються на ідентифікаційні та неідентифікаційні.

До основних завдань судової технічної експертизи документів належать: визначення способу виготовлення документа; становлення факту і способу зміни змісту документа; відновлення погано видимих і невидимих записів; відновлення первинного вигляду документа; визначення часу виготовлення документа; ідентифікація знарядь, засобів, обладнань і матеріалів, що застосовувалися для виготовлення документа, а також його виконавця. Кожне з цих основних завдань об'єднує кілька спеціальних завдань, які випливають з тих запитань, що ставляться перед експертом¹.

Економічна експертиза включає є наступні види експертиз: експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій; експертиза документів фінансово-кредитних операцій².

Найчастіше об'єктами дослідження економічної експертизи стають:

а) документи, що стосуються господарської діяльності підприємства: документи бухгалтерського, податкового обліку та звітності, тобто первинні та зведені документи (рахунки-фактури, акти приймання-передачі, чеки, квитанції, митні декларації, акти звірки розрахунків тощо); облікові реєстри, у тому числі електронні; бухгалтерська, фінансова, податкова та статистична звітність (звіти про рух грошових коштів, податкові декларації тощо);

б) банківські операції з відкриття рахунків та руху грошових коштів на рахунках: операції з видачі, використання й погашення кредитів і депозитів, а саме їх оформлення та відображення в обліку;

в) документи, що стосуються фінансово-кредитних операцій, здійснених через інтернет-банкінг: перекази та поповнення поточних рахунків, платежі за участь в онлайн-аукціонах, користування послугами з переказу та обміну валют, платежі з використанням криптовалют тощо³.

Експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності. Важливо зазначити, що вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень :наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

² Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В. В. Кікінчук, В. О. Гусева. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

³ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень :наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи¹.

Незалежно від того, у яких кримінальних провадженнях призначається експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності, її предметом завжди є фінансово-господарська діяльність, що відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських реєстрах та податковій звітності. На підставі дослідження документів експерт-бухгалтер робить висновок щодо законності господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку. Таким чином, предметом цієї експертизи в провадженнях, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації є фінансово-господарська діяльність, відображена в документах бухгалтерського обліку, бухгалтерських реєстрах і податковій звітності, яка може свідчити, зокрема про приховування протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації шляхом внесення змін до документів, що спричиняють порушення роботи підприємства (наприклад, під час операцій з акціями; під час організації і проведення повторних зборів; у разі призначення нового директора; при впливі щодо скликання загальних зборів акціонерів; реєстрації емісії цінних паперів; реєстрації змін в реєстрі; реєстрації переходу прав на нерухомість; внесенні змін до реєстру акціонерів, в засновницькі документи і т. д.; продажу майна тощо). На підставі дослідження документів експерт доходить висновку щодо законності господарських операцій та правильності їх відображення в бухгалтерському обліку².

Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій. Об'єктами дослідження є: первинні бухгалтерські документи; реєстри бухгалтерського обліку; документи фінансової звітності; статистична звітність за відповідні періоди; акти ревізій і контрольних перевірок; роздруковані та завірені електронні документи; організаційно-розпорядчі та планово-регулювальні документи, складені на підставі законодавчих та нормативних актів³.

Виходячи з наведеного вище, експерт досліджує лише ті економічні, бухгалтерські та фінансові операції, які являють інтерес для органів досудового розслідування та суду і стосуються конкретного кримінального провадження.

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

² Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С. Чернявський, О. С. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

³ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

Поряд із цим експерт (у порядку експертної ініціативи (п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України) має право «викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання»¹.

Інженерно-технічні експертизи. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень від 8 жовтня 1998 року № 53/5 визначає такі види інженерно-технічних експертиз, які проводяться під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206² КК України: будівельно-технічна, оціночно-будівельна, земельно-технічна, оціночно-земельна, експертиза з питань землеустрою.

Будівельно-технічні і оціночно-будівельні експертизи відносяться до класу інженерно-технічних судових експертиз. Будівельно-технічна експертиза вирішує завдання визначення вартості ремонтно-будівельних робіт, що є типовим завданням слідчих при розслідуванні службових розкрадань у будівельній сфері в умовах російської збройної агресії та введення воєнного стану на території нашої країни².

Будівельно-технічна експертиза. Ця експертиза складається з дослідження об'єктів нерухомості, будівельних матеріалів, конструкцій та пов'язаних з ними документів; визначення порядку поділу земельної ділянки та користування нею; визначення оціночної вартості будівлі чи споруди; оцінки земельної ділянки.

Оціночно-будівельна експертиза – це один із видів інженерно-технічної експертизи, сутність якої полягає в дослідженні стану квартир, будинків, споруд, їх частин та інших об'єктів будівництва; вона призначається з метою визначення їх вартості в існуючому стані. У висновку експерта вказується обґрунтована вартість об'єкту будівництва, яка в подальшому визначає матеріальний збиток та впливає на кваліфікацію вчинених протиправних діянь.

Особливості підготовки та проведення оціночно-будівельної експертизи у кримінальних провадженнях за ст. 206² КК України полягають у наступному. При проведенні оціночно-будівельних експертиз, як правило, виникає необхідність в огляді приміщень, що підлягають оцінці. Якщо слідчий виносить і направляє до професійної організації постанову про призначення оціночно-будівельної експертизи, експерт, який проводить оцінку, повинен звернутися до слідчого з клопотанням про забезпечення проведення огляду. У випадку, якщо учасники кримінального провадження співпрацюють зі слідством, то вони можуть добровільно написати заяву про проведення огляду і дана слідча дія може проводитись у найкоротший термін. В іншому випадку, слідчому

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23

необхідно звернутись з клопотанням про проведення огляду до місцевого суду, для отримання відповідної ухвали¹.

Земельно-технічна експертиза належить до одного з видів інженерно-технічних експертиз. Вона є доволі складним у технічному плані дослідженням, яке проводиться судовими експертами із застосуванням геодезичного обладнання. Вказана експертиза допоможе розібратися в багатьох спірних земельних питаннях, а саме: розділ земельної ділянки; накладення державних актів; самовільне зайняття земельної ділянки; визначення площі земельних ділянок; порядок користування земельними ділянками; встановлення меж земельних ділянок та ін. Земельно-технічна експертиза була виокремлена в самостійний вид експертиз нещодавно, але, як свідчить практика, є досить розповсюдженою².

Оціночно-земельна експертиза. При проведенні оціночно-земельної експертизи, яка є досить поширеною при розслідуванні злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, об'єктом дослідження є правовстановлююча та технічна документація із землеустрою на земельну ділянку, де містяться дані про адресу місцезнаходження ділянки, її кадастровий номер, площу, цільового призначення, план (схема), дані щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також дані щодо наявності обмежень та обтяжень. У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) на дослідження необхідно надати правовстановлюючу документацію на такі об'єкти, а також матеріали технічної інвентаризації. Об'єктом дослідження може бути і інша документація та інформація в залежності від обставин кримінального провадження³.

Комп'ютерно-технічна експертиза належить до одного з видів інженерно-технічних експертиз, і призначається в разі виявлення документів в електронній формі, які зберігаються на «машинних» носіях. Таке дослідження має велике значення в доказуванні обставин учинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Адже нерідко особи, які їх учинили, до початку кримінального провадження встигають знищити або приховати документи на паперових носіях, тоді як копії цих документів залишаються в пам'яті комп'ютера, на флешках, дисках тощо⁴. До неї належать:

¹ Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23

² Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С. З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

³ Дякін Я. О. Класифікація судових експертиз, які використовуються під час доказування у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею. *Становлення та розвиток наукових досліджень: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України* (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 21–23.

⁴ Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С. З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

- технічна експертиза комп'ютерів, їх вузлів і пристроїв (установлення призначення й характеристик комп'ютерної техніки, їх технічного стану, можливостей використання для досягнення певної мети тощо);

- експертиза даних і програмного забезпечення (виявлення інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, і визначення її цільового призначення; відновлення видаленої інформації; розшифрування закодованих файлів; установлення характеру змін, унесених у програми, тощо);

- телекомунікаційна експертиза – для дослідження цифрових та аналогових приладів з метою встановлення технічних параметрів та стану об'єкта, визначення функціонального призначення.

Товарознавча експертиза. Така експертиза визначає належність товарів (товарної продукції) до певної класифікаційної категорії, якісні зміни товарної продукції та причини цих змін, спосіб виробництва, вартість товарної продукції (у тому числі відсутньої) та інші питання, що стосуються дослідження товарів різних видів.

До числа об'єктів товарознавчої експертизи належать: споживчі товари, обладнання та сировина. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари¹.

Ще одним суб'єктом використання спеціальних знань є **спеціаліст**. Зокрема, ст. 71 КПК України встановлює, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок»².

Як ми вже зазначали, в межах розслідування рейдерства, найбільш поширеними формами використання спеціальних знань є: 1) експертний огляд (огляд майна, документів, знарядь злочину тощо, з метою встановлення результатів вчинення злочину); 2) консультативна і технічна допомога фахівця (консультації, роз'яснення окремих термінів, документів, розрахунків особливостей злочину, роз'яснення поняття та змісту робочих процедур, надання технічної допомоги відповідно до ч.2 ст. 71 КПК України, участь у підготовці та проведенні слідчих (розшукових) дій, підготовка запитань експертам або перед допитом різних категорій осіб, консультації щодо пошуку нової інформації тощо)³.

У ході досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, необхідно залучати спеціалістів (фахівців) різного профілю. Це може бути пов'язано з: законами,

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³ Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С. З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

що регулюють діяльність господарюючих суб'єктів, і іншими нормативно-правовими актами (в тому числі відомчими і міжвідомчими), їх окремими видами, ознайомленням з функціональними обов'язками підозрюваного і розробкою докладного плану допиту з питаннями до підозрюваного і змінами в доказах, нормативних актах та іншої інформації, яка може бути важливою під час допиту тощо¹.

3.3. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, ефективними і доказово значимими стануть такі негласні слідчі (розшукові) дії, як: це: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України) та моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України)².

Розглянемо окремі НСРД, які проводяться під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг) (ст. 263 КПК України) є різновидом втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження (ч. 1 ст. 263 КПК України)³.

Проведенню цього виду НСРД передують низка певних підготовчих дій, зокрема: слід зібрати інформацію про особу, щодо якої вона буде проводитись; про об'єкт, з якого потрібно зняти інформацію; про приблизний зміст

¹ Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. 253 с.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

інформації, яку потрібно отримати; отримання дозволу у слідчого судді на її проведення та ін.

Доступ до інформації про споживачів, факт надання електронних комунікаційних послуг, включаючи дані, що обробляються з метою передачі такої інформації в електронних комунікаційних мережах, здійснюється виключно на підставі рішення прокурора, суду, слідчого судді у випадках та порядку, передбачених законом (ч. 1 ст. 121 ЗУ «Про електронні комунікації»).

Не дивлячись на те, що законодавець змінив назву НСРД у ст. 263 КПК України, відповідні зміни у Інструкцію про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні внесені не були. Проте за своєю правовою природою зняття інформації з електронних комунікаційних мереж можна розподілити на два види. Так, відповідно до п. 1.11.5.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні *«зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (на сьогодні це – електронних комунікаційних мереж)»* полягає у: *«1) контролі за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється; 2) знятті інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються»*¹.

У такому випадку в ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування має бути додатково зазначена ідентифікаційна ознака, яка дозволяє однозначно ідентифікувати абонентів, за якими ведеться спостереження, електронна комунікаційна мережа та кінцеве обладнання, на якому може бути застосовано втручання у приватне спілкування.

Виконання ухвали слідчого судді проводиться у два етапи: спочатку технічним виконавцем, потім – оперативним співробітником або слідчим під час дослідження знятої інформації. Вивчення змісту інформації відбувається,

¹ Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філ.: 081 «Право» Харків, 2023. 219 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/101a2524-a65d-47e3-9ac1-fb031a04dbcc/content>

Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управліннях : наказ Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. URL: <https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28479/instrukciya.pdf>

здебільшого, шляхом перегляду або прослуховування інформації, зафіксованої на носіях¹.

Повідомлення, які передаються електронними комунікаційними мережами, можуть містити інформацію господарського, бухгалтерського, фінансово-економічного чи податкового характеру, яку здатний зрозуміти фахівець у галузі господарської чи фінансової діяльності.

Носії інформації можуть використовувати спеціальні знання у формі експертизи для дослідження інших фактів для обґрунтування своєї позиції. Особливе значення має вищезгадана комп'ютерна та телекомунікаційна експертиза. За допомогою цієї експертизи можна ідентифікувати інформацію у файлах, закритих невідомими паролями, встановити факт несанкціонованого доступу до мережі, адресу користувача, з якої надсилалися повідомлення особі, чий приватні переговори були перехоплені тощо.

Матеріали слідчої та судової практики свідчать, що шляхом зняття інформації з електронних комунікаційних мереж можна отримати певні факти не лише про підозрюваних, а й про осіб, які можуть бути причетними до злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації., свідків, місцезнаходження фінансово-господарських документів та іншу інформацію про перебіг злочинної діяльності в сфері господарської діяльності. Цей захід обов'язково має бути застосований не лише щодо підозрюваних, а й до їхніх співників². Як результат, дані, отримані в ході зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, дають змогу слідчому, детективу більш якісно та оперативно проводити такі слідчі (розшукові) дії, створювати умови для проведення обшуку житла чи іншого володіння осіб, причетних до рейдерських захоплень.

Дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України). Під час опитування працівників правоохоронних органів НПУ, НАБУ, БЕБ така НСРД є дуже ваговою, оскільки без застосування технічних засобів, інформаційних технологій сучасний механізм злочинів, вчинених рейдерськими захопленнями виявити неможливо³.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 266 КПК України, дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, у разі необхідності здійснюється за участю спеціаліста. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол. При виявленні відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, в протоколі відтворюється

¹ Щербаковський М. Г., Коршенко В. А. Тактичні та організаційні особливості зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. № 63(1). С. 154–162.

² Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 264 с.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

відповідна частина інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження отриманої інформації¹.

Щодо верифікації фіксування НСРД, то відповідно до ч.ч.2 і.3 ст. 266 КПК України: носії інформації на яких зафіксовані відомості, отримані в результаті проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій, повинні зберігатися у стані, придатному для їх дослідження, до набрання законної сили вирок суду; носії інформації на яких зафіксовані відомості, отримані в результаті проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому цим КПК України.

Порівняно з попередньою редакцією зникла вимога щодо збереження технічних засобів, які використовувалися під час проведення таких НСРД, та первинних носіїв отриманої інформації, а також вимога про те, що технічні засоби, з яких була отримана інформація, підлягають дослідженню відповідним експертом чи спеціалістом в порядку, передбаченому цим КПК України.

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269¹ КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 269¹ КПК України даний вид НСРД проводиться «за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, БЕБ»².

Тому, враховуючи діяльність НАБУ та БЕБ дуже актуально і практично надати їм право проводити моніторинг банківських рахунків, шляхом проведення НСРД. Моніторинг банківських рахунків надає наступні можливості: підтвердження факту розкрадання грошових коштів, переказ грошових коштів через фіктивні підприємства, виведення грошових коштів за кордон, запобігання виведення грошових коштів за кордон³.

Так, відповідно до ст. 269¹ КПК України, за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності НАБУ, БЕБ, прокурор може звернутися до слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, для винесення ухвали про моніторинг банківських рахунків. Згідно з ухвалою слідчого судді про моніторинг банківських рахунків банк зобов'язаний надавати НАБУ, БЕБ в поточному

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³ Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: НАВС, 2019. 258 с.

режимі інформацію про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках¹.

Зокрема, зазначеною ухвалою надається дозвіл на розкриття банками банківської таємниці стосовно своїх клієнтів. Згідно з ч. 1 ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку, є банківською таємницею. Змістом банківської таємниці є відомості про банківські рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України; операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; фінансово-економічний стан клієнтів; системи охорони банку та клієнтів; інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи - клієнта, її керівників, напрями діяльності; відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація та ін. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 62 вказаного Закону, розкриття інформації, що становить банківську таємницю, можливе за рішенням суду. Ці положення відповідають положенням ст. 269¹ КПК України в частині процесуального порядку проведення моніторингу банківських рахунків².

Клопотання, яке подає прокурор, повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 248 КПК України та містити наступні відомості:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України;
- 4) відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести НСРД;
- 5) обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення;
- 6) вид НСРД та обґрунтування строку її проведення;
- 7) обґрунтування неможливості отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- 8) відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, електронну комунікаційну мережу, кінцеве (термінальне) обладнання тощо;
- 9) обґрунтування можливості отримання під час проведення НСРД доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

значення для з'ясування обставин кримінального правопорушення або встановлення осіб, які його вчинили¹.

У свою чергу, слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, повинна доводитися до відома НАБУ, БЕБ до виконання відповідної операції, а у разі неможливості - негайно після її виконання.

Крім того, аналізуючи визначений українським законодавством порядок надання доступу до відомостей, які становлять банківську таємницю, варто відзначити, що правовий режим банківської таємниці не є абсолютним, оскільки існують передбачені законом механізми розкриття змісту такої інформації. Передусім відповідні норми передбачені міжнародними договорами, схваленими ВРУ. Зокрема Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, ратифікована Законом України 149-IV від 12.09.2002 р., закріплює обов'язок країн-підписантів вживати заходів, спрямованих на перешкоджання фінансуванню тероризму. Відповідно ст. 12 Конвенції, сторони у договорі зобов'язані надавати взаємну правову допомогу, в тому числі інформаційного характеру, при цьому посилення на банківську таємницю є неприпустимими. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Законом України № 252-V від 18.10.2006 р., у ч. 2 ст. 23 вказує, що сторони-учасники договору зобов'язані вжити заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення своїх судів або інших компетентних органів правом виносити постанови про подання банківської, фінансової або комерційної інформації чи про вилучення такої інформації для здійснення заходів протидії корупційним правопорушенням, у тому числі ідентифікувати, вистежувати, заморожувати і заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції, чи власність, вартість якої відповідає таким доходам. У Конвенції наголошено, що банківська таємниця не може перешкоджати здійсненню заходів протидії корупції². Таку ж саму вимогу закріплено у Конвенції Організації Об'єднаних націй проти корупції, ратифікованій Законом України № 251-V від 18.10.2006 р., яка в статті 40 закріплює обов'язок держави-учасниці щодо розробки у національній правовій системі належних механізмів, які забезпечуватимуть подолання перешкод у результаті застосування законодавства про банківську таємницю.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, №13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

² Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Законом України № 252-V від 18 жовт. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

Слід також зауважити, що законодавець наділив лише прокурора правом ініціювання проведення моніторингу банківських рахунків перед слідчим суддею (ч. 1 ст. 269¹ КПК України). Натомість безпосереднє розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ здійснює не прокурор, а детектив. Проте фактично ініціаторами проведення моніторингу банківських рахунків є детективи, які звертаються з відповідним клопотанням (в усній чи письмовій формі) до прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, а останні спрямовують його до слідчого судді, однак вже від свого імені. Водночас, у цьому випадку детектив НАБУ стає «технічним виконавцем» підготовки проекту клопотання про проведення моніторингу банківських рахунків для прокурора САП і втрачає процесуальну самостійність як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні.

Разом з тим, звертає на себе увагу й те, що законодавець надав право проводити моніторинг банківських рахунків лише детективам НАБУ та БЕБ під час розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до їх підслідності, що не у повну міру відповідає потребам правозастосовної практики й суттєво обмежує процесуальні можливості слідчих інших органів досудового розслідування використовувати результати цієї НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні¹.

Ураховуючи наведене та практику здійснення досудового розслідування детективами БЕБ та НАБУ щодо проведення моніторингу банківських рахунків як засобу збирання доказів під час розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, можна визначити послідовність дій уповноваженої особи, що включає декілька етапів:

1) *підготовчий*. Даний етап передбачає проведення послідовних дій до ініціювання питання про проведення даної НСРД із встановленням банківської установи, через яку здійснюється рух коштів, а також визначення можливих ризиків розголошення інформації щодо отримання правоохоронними органами інформації про переказ коштів за певним рахунком;

2) *організаційно-тактичний*. Цей етап включає прийняття рішення про проведення НСРД та її безпосередню реалізацію, тобто отримання процесуального рішення про проведення НСРД, вручення ухвали слідчого судді керівнику банківської установи та інформування учасників зазначеної НСРД про їх відповідальність за розголошення відомостей, які їм стали відомі, під час проведення НСРД, та передбачає безпосередню участь ініціатора в режимі онлайн;

3) *додатковий*. Даний етап передбачає накладення арешту на рахунки та надання запиту в порядку міжнародного співробітництва в разі необхідності прослідкувати рух коштів тощо².

¹ Зелькіна Т. Є. Проблема обмеження майнових прав особи під час проведення моніторингу банківських рахунків. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 366-370.

² Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: НАВС, 2019. 258 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю : методичні рекомендації / розроб.: Г. Тетерятник, Г. Мудрецька, Г. Резніченко. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 40 с.
2. Бабков А. О. Роль судово-почеркознавчої експертизи під час розслідування злочинів у сфері економіки. *Криміналістика і судова експертиза*. Випуск 67. С. 473–477. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.47>.
3. Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної власності. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Юридична наука*. № 9 (111)/2020. С. 128–134.
4. Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної власності. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Юридична наука*. № 9 (111)/2020. С. 128–134.
5. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193.
6. Вирок Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області від 15 берез. 2023 р. Справа №695/3739/23, провадження 1-кп/695/476/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114913275>.
7. Вирок Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 16 лип. 2024 р. Справа 202/8558/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120420418>.
8. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 04 жовт. 2023 р. Справа № 686/29124/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113916140>.
9. Грищенко Н. М. Окремі об'єктивні ознаки протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 238–244.
10. Диджиталізація» кримінального провадження: що нового? URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/didzhitalizacziya-kriminalnogo-provadžhennya-shho-novogo/>.
11. Дуфенюк О. М., Терешко О. М. Криміналістична характеристика протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій: хто ховається за маскою рейдера? *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 жовтня 2020 року) / упор. А. Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2020. С. 28-32.

12. Дякін Я. О. Класифікація судових експертиз, які використовуються під час доказування у справах про злочини, пов'язані із незаконним заволодінням землею. *Становлення та розвиток наукових досліджень*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої Дню науки України (м. Київ, 19-20 травня 2017 р.). Київ: Громадська організація «Фундація науковців та освітян», 2017. С. 21–23.

13. Живко З. Б., Пушак Я. Я. Поглинання та рейдерство в ринковій економіці: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 304 с.

14. Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Сайт офісу Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

15. Зелькіна Т. Є. Проблема обмеження майнових прав особи під час проведення моніторингу банківських рахунків. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 366–370.

16. Земля відбирається або «націоналізується»: як окупаційна влада поводить із фермерами. *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ahrobiznes-okupatsiya-rosiya-vidbyraye-zemlyu/32624412.html>.

17. Качурін С. Г. Тактика проведення судово-почеркознавчої експертизи: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Одеська нац. юрид. акад. Одеса, 2006. 231 с.

18. Керівник Офісу протидії рейдерству при Мін'юсті: «Зараз розповсюдженою є практика використання підроблених довіреностей, виданих за кордоном». URL: <https://mind.ua/publications/20264756-kerivnik-ofisu-protidiyi-rejderstvu-pri-min-yusti-zaraz-rozpovsyudzhenoyu-e-praktika-vikoristannya-pidro>.

19. Ковальчук О. В., Пряхін Є. В. Методика розслідування шахрайства, пов'язаного з діяльністю кредитної спілки: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 204 с.

20. Ковтун О. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів : дис. ... к.ю.н. : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 233 с.

21. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М. І. Хавронюка.– К. : Москаленко О. М., 2019. 464 с.

22. Кравчук О. «Обшук» мобільних телефонів і комп'ютерів та інші зміни до КПК. URL: https://first.vaks.gov.ua/publications/37254/#_ftn2.

23. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Законом України № 252-V від 18 жовт. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.

24. Кримінальне право. Загальна частина: мультимедійний навч. посібник. URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag.

25. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

26. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [В. Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1223 с.

27. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

28. Кушнір С. С. Новели антирейдерського законодавства в умовах воєнного стану. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* [Текст] : матеріали VII Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 199-203.

29. Кушнір С. С. Елементи криміналістичної характеристики протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2023. С. 742-748. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/181>.

30. Молодецький С. С. Сутність рейдерства та шляхи боротьби з ним. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*. Випуск 6. 2015. С. 397-401. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/82.pdf>.

31. Обаль О. О. Взаємодія правоохоронних, контролюючих та інших органів при розслідуванні економічних злочинів: дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021. 227 с. URL: <https://old.karazin.ua/docs/work/dysertatsii/oobal-dysertatsia.pdf>.

32. Окупанти вигадали чергову схему з обкрадання фермерів. *Центр національного спротиву*. URL: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-vygadaly-chergovu-shemu-z-obkradannya-fermeriv/?fbclid=IwAR1PootQLwAAvxp7JKJ_nLgiKjbDfsGMBwQ3xIWpwafr7l3yuz3FLx33OApU.

33. Ополінський А. Типологія осіб, що вчиняють злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майна у сфері підприємницької діяльності. *Підприємництво, господарство і право. Кримінальне право*. № 12. 2019. С. 307-312.

34. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство): науково-методичні рекомендації / В. В. Кікінчук, В. О. Гусєва. Харків : ХНУВС. 2020. 58 с.

35. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності - SOCTA Україна), 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.

36. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ... д-ра філ.: 081 «Право» Харківський університет внутрішніх справ. Харків. 2023. 296 с.

37. Покальчук М. Ю., Кривний В. Є. Правові аспекти попередження рейдерства в аграрному секторі: основні тенденції в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 11 (29) 2022. С. 326–336.

38. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 740/5066/15-к від 07 черв. 2018 р., (провадження №51-3331км18). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/74598730>.

39. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

40. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 трав. 2022 р. №2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text>.

41. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>.

42. Про затвердження Інструкції про порядок розгляду звернень громадян, повідомлень, поданих в порядку законів України «Про запобігання корупції» та «Про Національне антикорупційне бюро України», заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення або необґрунтовані активи, депутатських запитів, звернень і вимог народних депутатів України, адвокатських запитів у Національному антикорупційному бюро України та його територіальних управлінь : наказ Національного антикорупційного бюро України від 29 груд. 2020 р. № 141. URL: <https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28479/instrukciya.pdf>.

43. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

44. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

45. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

46. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> 2.

47. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 лип. 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

48. Протидія розбоям підрозділами Національної поліції України [Текст] : метод. рек. / [М. В. Бурак, О. М. Брисковська, Р. С. Горбач та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 100 с.

49. Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? *Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери»*. URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozeniya_kak_protivostoyat.

50. Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. ... докт. філ.: 081 «Право» Харків, 2023. 219 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/101a2524-a65d-47e3-9ac1-fb031a04dbcc/content>.

51. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) / [М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець, С. З. Довгунь та ін.]. – Дніпро: Видавництво, 2021. 72 с.

52. Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... д-ра філ. : 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024. 253 с.

53. Семенюк О. А. Призначення і проведення будівельно-технічної та оціночно-будівельної експертиз у кримінальному провадженні, передбаченому статтею 191 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81 (1). Ч. 3. С. 157–162. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.23.

54. Системний звіт : боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації. *Рада бізнес-омбудсмена*, 2017. URL: https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/ii_2017_sytem_ua_digital.pdf.

55. Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: НАВС, 2019. 258 с.

56. Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 144–152.

57. Сукманова Т. О. Поняття автопідлогу і класифікація факторів та умов виконання підписів з навмисною зміною ознак власного підписного почерку. *Криміналістика і судова експертиза: міжвід. наук-метод. зб.* Київ, 2016. Вип. 61. С. 255–265.

58. Тюленев С. А. Процедура допиту особи, підозрюваної у вчиненні рейдерства: процесуальні та тактичні аспекти. *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 355–367. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.355-367>.

59. Тюленев С. А. Використання спеціальних знань під час розслідування рейдерства: типові форми й особливості їх реалізації. *Актуальні питання*

судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.) / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. С. 475–478.

60. Ухвала Голосіївського районного суду міста Києва від 13 верес. 2022 р. Справа № 752/7663/22, провадження №: 1-кс/752/2546/22. Єдиний державний реєстр судових рішень :[сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107216817>.

61. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. реком. / С. С.Чернявський, О. Є. Користін, В. А. Некрасов та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с.

62. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 264 с.

63. Щербаковський М. Г., Коршенко В. А. Тактичні та організаційні особливості зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. № 63 (1). С. 154–162.

64. Яструбецька Л. С. Особливості організації рейдерських захоплень підприємств в Україні. *Гроші, фінанси і кредит. Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. Випуск № 9/2017. С. 1107-1112.

Навчальне видання

БЕДРИКІВСЬКИЙ Володимир Володимирович
КУШНІР Сергій Сергійович
БУРАК Марія Василівна
ПАРХОМЕНКО Олена Олегівна

**ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ПРОТИПРАВНИМ
ЗАВОЛОДІННЯМ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ,
ОРГАНІЗАЦІЇ**

Методичні рекомендації

Комп'ютерна верстка М. В. Бурак